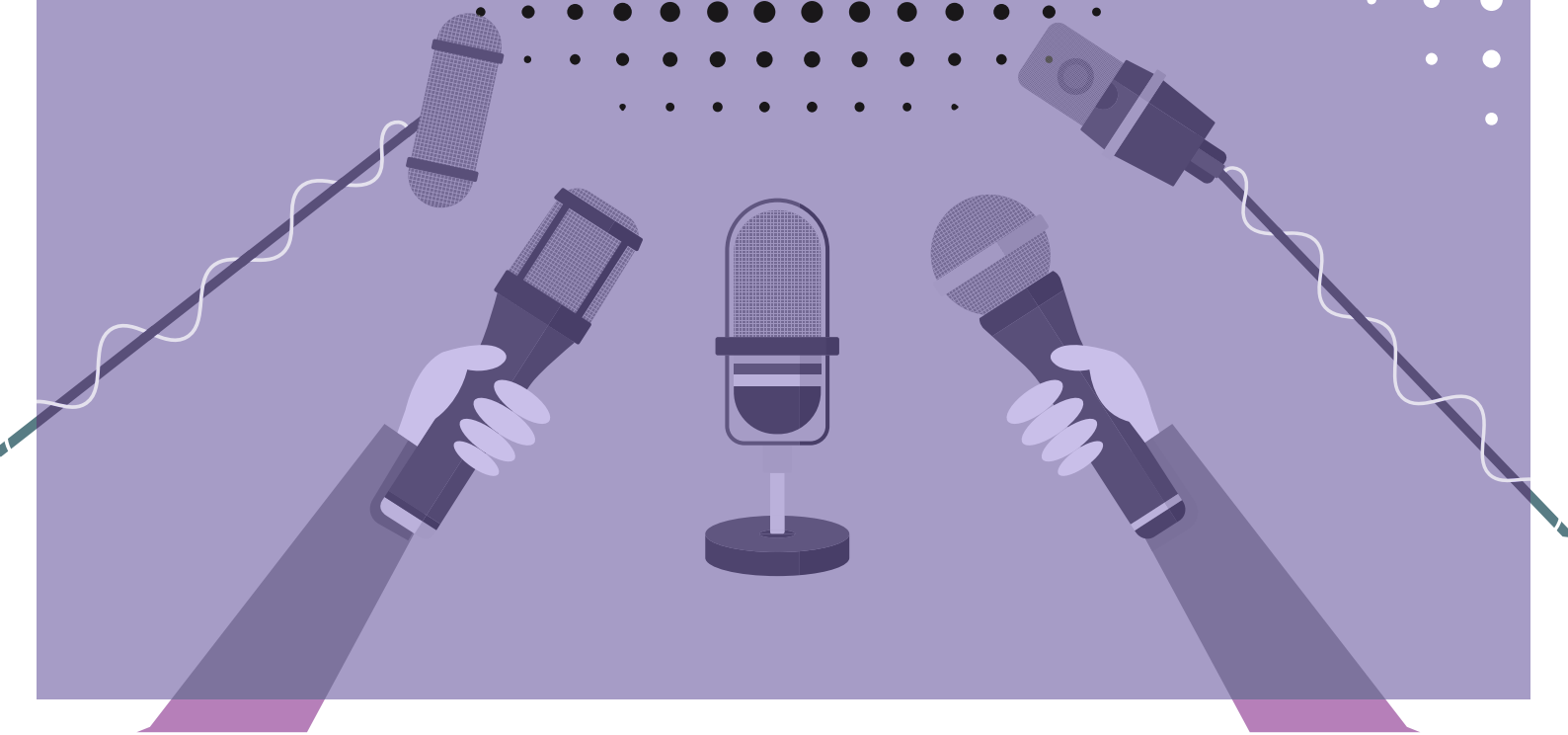

ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

Ας μιλήσουμε
για τα ΜΜΕ #6
Media Jokers

Όταν τον Γενάρη του 2022 σχεδιάσαμε αυτό το τεύχος και ζητήσαμε από τους συγγραφείς να συμβάλουν με την έρευνα και τις ιδέες τους, ο κόσμος ήταν διαφορετικός. Όμως, οι λέξεις που χρησιμοποιούμε για τον περιγράψουμε, να τον σχολιάσουμε, να συναινέσουμε ή να ασκήσουμε κριτική φαίνεται πως παραμένουν σε έναν βαθμό κοινές: κρίση, προσφυγικό, αυταρχισμός, διώξεις, πόλωση, μίσος, νεοφιλελευθερισμός, αντίσταση, ενότητα, ευθύνη, αλληλεγγύη, ανθρωπιστική βοήθεια. Ανάμεσά τους και η καθιερωμένη μεταφορά του «πολέμου» - με την οποία συναρθρώθηκε ο πολιτικο-επιστημονικός λόγος πανδημίας - για να δούμε λίγο αργότερα την κυριολεκτική σημασία του μέσα από εικόνες μαχών, βομβαρδισμών, θυμάτων και πληθυσμών που μετακινούνται βίαια για να προστατεύσουν τη ζωή τους· εικόνες που διαδέχονται η μία την άλλη με πρωτοφανή ταχύτητα και καθοριστικό μέχρι στιγμής αποτύπωμα στη ροή της ενημέρωσης για τα όσα συμβαίνουν γύρω μας.

Στο πλαίσιο του δημόσιου και μιντιακού λόγου στην Ελλάδα, η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία - με όλους τους χαρακτηρισμούς που της έχουν αποδοθεί και όλες τις συνέπειές της - έρχεται στον απόηχο της πανδημίας, της προσφυγικής κρίσης, της οικονομικής κρίσης αλλά και εν μέσω μιας σοβαρής κρίσης στην άσκηση του δημοσιογραφικού επαγγέλματος και τη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Έτσι βλέπουμε τις λέξεις που κάποτε κατέκλυζαν τον δημόσιο λόγο να αποκτούν τώρα διαφορετικό νόημα ή να αρθρώνονται εκεί που αποσιωπούσαν. Αν επικεντρωθούμε, δε, στον κατεστημένο μιντιακό λόγο, θα δούμε, μεταξύ άλλων, την αιφνίδια αναπλαισίωση του προσφυγικού και την ευθυγράμμισή του με τις έννοιες της αλληλεγγύης και της ανθρωπιστικής βοήθειας· την ανανοηματοδότηση της «ευθύνης» ως συλλογικής πια αξίας που θα ενώσει την Ελλάδα και την Ευρώπη απέναντι στη Ρωσία· την ανάδυση του αυταρχισμού και των διώξεων (και δημοσιογράφων) ως συνθηκών που χαρακτηρίζουν το ένα άλλο πολιτικό πεδίο, αλλά όχι το δικό μας. Με άλλα λόγια, θα δούμε πώς η σημασία των λέξεων μετατρέπεται σε πεδίο ανταγωνισμού και διεκδικήσεων και τελικά σε ζητήματα πολιτικά και ταυτοτικά που δεν μας επιτρέπουν στιγμή να επαναπαυτούμε.

Τα κείμενα του επί της οθόνης τεύχους σχεδιάστηκαν, λοιπόν, πριν γίνει ο κόσμος «άλλος», ενώ κάποια ολοκληρώθηκαν τις πρώτες ημέρες του ρωσο-ουκρανικού πολέμου. Στην πλειοψηφία τους δεν αντλούν το υλικό τους από τη σημερινή συγκυρία, ούτε ζητήθηκε από τους/τις συγγραφείς να προσαρμόσουν το περιεχόμενό τους. Ωστόσο, χαρτογραφούν έννοιες που απαρτίζουν τον αφηγηματικό κορμό των συνεχιζόμενων κρίσεων και ως εκ τούτου προσφέρουν κριτικά εργαλεία που ίσως φανούν χρήσιμα για την κατανόηση των πολιτικών και μιντιακών πλαισιώσεών της. Η **Γεωργία Σπυροπούλου** γράφει για τη σιωπή των ΜΜΕ για τα pushbacks· ο **Γιώργος**

Πολυμενέας και ο **Δημήτρης Σεραφής** για τον λανθάνοντα λόγο μίσους στη δημόσια σφαίρα με αφορμή την «Ολλανδή δημοσιογράφο που προκάλεσε την οργή Μητσοτάκη»· η **Μαρίτα Βυργιώτη** για την αβάσταχτη μελαγχολία του brain drain· ο **Ματθαίος Τσιμιτάκης** για την επιστήμη στον δημόσιο λόγο, τα ΜΜΕ και τις κυρίαρχες αφηγήσεις· ο **Γιάννης Μυλωνάς** για τα ΜΜΕ και τον αυταρχικό νεοφιλελευθερισμό στην Ελλάδα· η **Φωτεινή Κοκκινάκη** για τη θεσμική και παράτυπη παρακώλυση της ερευνητικής δημοσιογραφίας στην Ελλάδα· ο **Θωμάς Σιώμος** για το «κρυσιακό τούνελ» και τη «δίψα για ενημέρωση»· ο **Χρήστος Κωστόπουλος** για τη σχέση πολέμου και ΜΜΕ και τη δημοσιογραφία της ενσωμάτωσης, ιστορικά και σήμερα.

Παρόμοιοι προβληματισμοί, με άλλα λόγια, θα επιστρέψουν στο επόμενο δελτίο μας με θέμα «ΜΜΕ και πόλεμος».

Η συντακτική ομάδα
Ελένη Γεωργίου
Διονύσης Μητρόπουλος
Κατερίνα Νικολοπούλου
Έλενα Ψυλλάκου

Περιεχόμενα

Γεωργία Σπυροπούλου Η σιωπή των ΜΜΕ για τα pushbacks	4
Γιώργος Πολυμενέας - Δημήτρης Σεραφής «Η Ολλανδή δημοσιογράφος που προκάλεσε την οργή Μητσοτάκη»: Σύντομες σκέψεις σχετικά με το λανθάνοντα λόγο μίσους στη δημόσια σφαίρα	9
Μαρίτα Βυργιώτη Η αβάσταχτη μελαγχολία του brain drain	16
Ματθαίος Τσιμιτάκης Πώς μιλάμε για την επιστήμη: Δημόσιος λόγος, ΜΜΕ, κυρίαρχες αφηγήσεις	21
Γιάννης Μυλωνάς Τα ΜΜΕ και ο αυταρχικός νεοφιλελευθερισμός στην Ελλάδα	25
Φωτεινή Κοκκινάκη Θεσμική και παράτυπη παρακώλυση της ερευνητικής δημοσιογραφίας στην Ελλάδα	30
Θωμάς Σιώμος Για μια θεωρία των Κρίσεων: «Κρυσιακό τούνελ» και «δίψα για ενημέρωση»	36
Χρήστος Κωστόπουλος Πόλεμος, ΜΜΕ και η δημοσιογραφία της ενσωμάτωσης	42
ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ	47

Η σιωπή των ΜΜΕ για τα pushbacks

Γεωργία Σπυροπούλου

Νομικός, Υποψήφια Διδάκτωρ Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας,
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Το φαινόμενο των επαναπροωθήσεων (pushbacks) δεν είναι καινοφανές στην ελληνική συνοριακή πρακτική. Ήδη από τη δεκαετία του 1990 στα ελληνοαλβανικά σύνορα υπάρχουν μαρτυρίες για παράνομες πρακτικές στα σύνορα, όχι με τη μορφή της επαναπροώθησης αλλά με τη χρήση βίας. Αργότερα, οι άτυπες αναγκαστικές επιστροφές ειδικά στην περιοχή του Έβρου χρησιμοποιήθηκαν ως ανεπίσημο μέσο διαχείρισης της μετανάστευσης. Μπορεί η ένταση, η εστίαση και οι τρόποι με τους οποίους γίνονται τα pushbacks να μεταβάλλονται μέσα στον χρόνο, αποτελούν ωστόσο μία διαχρονικά σταθερή πρακτική. Τα pushbacks συνιστούν ευθεία παραβίαση του ελληνικού, ενωσιακού και διεθνούς δικαίου, διότι πλήττουν τον πυρήνα της προστασίας που παρέχει το άσυλο. Το κρίσιμο εδώ είναι, ότι κάθε φορά που γίνεται μια τέτοια πράξη υπάρχει ο κίνδυνος να ενεργοποιηθούν μια σειρά από αποτελέσματα σε βάρος της ζωής, της υγείας και της αξιοπρέπειας των ανθρώπων, τα οποία δεν ανακαλούνται και δεν θεραπεύονται. Αντίθετα πολλές φορές είναι μη αναστρέψιμα.

Τα τελευταία χρόνια οι καταγγελίες για επαναπροωθήσεις στα ελληνοτουρκικά θαλάσσια και χερσαία σύνορα παρουσιάζουν δραματική αύξηση (Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, 2021). Ως σημείο καμπής, όμως, θα μπορούσαμε να θέσουμε την κρίση στον Έβρο τον Φεβρουάριο του 2020, που εξελίχθηκε παράλληλα με την υγειονομική κρίση της πανδημίας και δημιούργησε το χώρο για την υλοποίηση μίας σκληρής πολιτικής στο προσφυγικό, η οποία συμβάδιζε με τις πολιτικές και τις επιταγές της ΕΕ (Αγγελίδης, 2020). Οι εκθέσεις και οι τοποθετήσεις θεσμικών οργάνων της ΕΕ και πολλών ακόμα οργανώσεων και φορέων όχι μόνο δεν αμφισβητούν τις παράνομες επιχειρήσεις που λαμβάνουν χώρα με συστηματικό, κανονικοποιημένο και πανομοιότυπο τρόπο στα θαλάσσια και χερσαία σύνορα της χώρας αλλά κάνουν λόγο για αξιόπιστες καταγγελίες που χρήζουν διερεύνησης. Πρόσφατα, η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες ανακοίνωσε ότι έχει καταγράψει σχεδόν 540 περιστατικά άτυπων επιστροφών από την Ελλάδα από τις αρχές του 2020 (Σχόλιο Υ.Α., 2022). Την ίδια στιγμή, η καταγγελία που υπεβλήθη από τον Μηχανισμό Αναφορών της FRONTEX στον Συνήγορο του Πολίτη (Συνήγορος του Πολίτη, 2021) για κακομεταχείριση και παράνομη επαναπροώθηση διερμηνέα της FRONTEX (New York Times, 2022) μαζί με άλλους αλλοδαπούς από την περιοχή του

Έβρου στην Τουρκία δεν αφήνει πολλά περιθώρια αμφιβολίας για τα πεπραγμένα των ελληνικών αρχών.

Εκτός από τον αριθμό των καταγγελιών που σημειώνει πρωτοφανή κλιμάκωση, έχει αλλάξει δομικά και ο τρόπος με τον οποίο εκτελούνται οι πράξεις αυτές. Αυτό που παλαιότερα λόγω συνέβαινε εν κρυπτώ, προκειμένου να μην μπορεί να στοιχειοθετηθεί κατηγορία, σήμερα σημειώνεται με αποκάλυπτο τρόπο και ξεπερνά το εδαφικό όριο των συνόρων (Κόρος, 2021). Οι παράνομες συνοριακές πρακτικές επιβάλλονται πλέον και στην ενδοχώρα με μαρτυρίες να κάνουν λόγο για επιχειρήσεις «σκούπα» και επαναπροώθηση προσώπων καταγεγραμμένων από τις αρχές ακόμα και κατόχων νομιμοποιητικών εγγράφων από δομές φιλοξενίας. Τα τελευταία γεγονότα συνιστούν ένα ποιοτικό άλμα καθώς πλέον μιλάμε για μία ανέλεγκτη κατάσταση. Παλαιότερα, τα μόνο αποδεικτικά μέσα που διέθεταν οι άνθρωποι που επαναπροωθήθηκαν ήταν οι μαρτυρίες τους και πολλές φορές τα ίδια τα σώματά τους, που έφεραν τα σημάδια των πράξεων βίας που υπέστησαν. Σήμερα, τα πράγματα είναι διαφορετικά. Τα σύνορα αναδιαμορφώνονται όλο και περισσότερο από την τεχνολογία. Από τη μία μεριά, η τεχνολογία που χρησιμοποιεί ο κρατικός μηχανισμός προκειμένου να ελέγξει ποιος θα διασχίσει τα σύνορα και θα εισέλθει στην επικράτεια και από την άλλη τα ψηφιακά μέσα που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι κατά τη διάρκεια του ταξιδιού. Στην εποχή του Web 2.0 οι ιστορίες που αποτυπώνονται στα smartphones και η κοινή χρήση τους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δίνουν τη δυνατότητα στους ανθρώπους να έρθουν σε επικοινωνία με τα κοινωνικά και οικογενειακά τους δίκτυα, να μοιραστούν πληροφορίες για την ακριβή τους θέση και την πορεία τους (Milivojevic, 2018). Στην περίπτωση των *rushbacks*, έχουν τη δύναμη να καταγράψουν τις παράνομες πράξεις σε βάρος τους και να επικαλεστούν καταγραφές ως τεκμήρια για την είσοδό τους στη χώρα. Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων η συλλογή στοιχείων δεν είναι δυνατή, διότι κατά τη διάρκεια της παράνομης αυτής πρακτικής αφαιρούνται τα προσωπικά αντικείμενα που φέρουν μαζί τους οι άνθρωποι, μαζί και οι ηλεκτρονικές τους συσκευές. Καθώς όμως οι παράνομες αυτές επιχειρήσεις γίνονται σήμερα μαζικά, αυθαίρετα και ανέλεγκτα, πολλοί πρόσφυγες έχουν καταφέρει να κρατήσουν το κινητό τους και να καταγράψουν τα πραγματικά περιστατικά. Το κρίσιμο ζήτημα εδώ είναι η προβολή και η αξιοποίησή των καταγγελιών από τα ΜΜΕ.

Από τη δεκαετία του 1990, τα ΜΜΕ έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στον τρόπο που διαμορφώθηκε ο δημόσιος διάλογος γύρω από το μεταναστευτικό και επηρέασαν την κοινωνική κατασκευή και τις στερεοτυπικές προσλήψεις για τους μετανάστες που κατέφθαναν στη χώρα (Κουντούρη, 2008). Η επιλογή των ειδήσεων και ο τρόπος παρουσίασής τους διαμορφώνουν το πλαίσιο του δημοσίου διαλόγου και στην περίοδο

μετά το 2015. Σε ό,τι αφορά τις επαναπροωθήσεις υπάρχει σαφής αναντιστοιχία του μεγέθους των καταγγελιών, των δημόσιων δράσεων και της προβολής τους από τα ΜΜΕ. Η αύξηση των περιστατικών τα τελευταία χρόνια δεν συνοδεύτηκε από αντίστοιχη αύξηση των ειδησεογραφικών αναφορών. Τα Μέσα όχι μόνο δεν αναδεικνύουν το θέμα στις πραγματικές του διαστάσεις, αντίθετα το υποβαθμίζουν αν δεν το αποσιωπούν. Οι ειδησεογραφικές αναφορές περιορίζονται σε συγκεκριμένα Μέσα κυρίως του έντυπου Τύπου και συγκεκριμένες ενημερωτικές ιστοσελίδες. Αντίθετα, μπορούμε να πούμε ότι η αναπαραγωγή των περιστατικών στα τηλεοπτικά Μέσα, με ελάχιστες εξαιρέσεις, δεν αντιστοιχεί στο μέγεθος του ζητήματος και στον αριθμό των καταγγελιών.

Εδώ παρουσιάζεται το εξής - φαινομενικά τουλάχιστον - παράδοξο: οι εγκληματικές πράξεις που τελούνται στα σύνορα αποτελούν αντικείμενο συζήτησης στα θεσμικά όργανα της ΕΕ, το Ευρωκοινοβούλιο και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, καθώς και στα μεγαλύτερα διεθνή ειδησεογραφικά Δίκτυα αλλά όχι στα ελληνικά ΜΜΕ. Ακόμα και όταν υπάρχει αναφορά σε επαναπροωθήσεις γίνεται απλή αναπαραγωγή της κυβερνητικής θέσης όπου αμφισβητείται ευθέως η αλήθεια των καταγγελιών και αποδίδεται αυτομάτως σε τουρκική προπαγάνδα ή σε fake news. Οι εξηγήσεις είναι σίγουρα πολλαπλές, ωστόσο, μέρος της εξήγησης είναι και το γεγονός της ελευθερίας του Τύπου στη χώρα μας. Στην ίδια κατεύθυνση, εξίσου ανησυχητικές είναι και οι πρόσφατες αποκαλύψεις για παρακολουθήσεις δημοσιογράφων που ασχολούνται με την κάλυψη του προσφυγικού (Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2022). Η εξέλιξη αυτή ακολουθεί την αυστηροποίηση του θεσμικού πλαισίου σχετικά με τη δράση των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, ειδικά εκείνων που δραστηριοποιούνται στα σημεία εισόδου. Αντιστάθμισμα στην έλλειψη κάλυψης των pushbacks από την πλειοψηφία των ΜΜΕ, αποτελούν οι συνασπισμοί δημοσιογραφικών μέσων και ερευνητικών ομάδων από διάφορες χώρες, καθώς και οι συνέργειες ειδησεογραφικών Μέσων με μη κυβερνητικές οργανώσεις για την ανάδειξη του θέματος (όπως στην περίπτωση της πρόσφατης έρευνας των *Guardian* (Βρετανία), *Lighthouse Reports* (Ολλανδία), *Mediapart* (Γαλλία) και *Spiegel* (Γερμανία), σύμφωνα με το ρεπορτάζ των οποίων το Ελληνικό Λιμενικό διενεργεί βίαιες επαναπροωθήσεις (The Guardian, 2022).

Η Ελλάδα δεν έχει πραγματοποιήσει ποτέ μέχρι σήμερα μια αποτελεσματική έρευνα σχετικά με τους πολυάριθμους ισχυρισμούς, συχνές αναφορές και καταγγελίες. Αντίθετα, οι καταγγελίες αντιμετωπίζονται με αρχειοθέτηση ή ελλιπή διερεύνηση, ενισχύοντας με τον τρόπο αυτό τη διαρκή ατιμωρησία και την ανασφάλεια δικαίου. Την ίδια στιγμή παραμένει ανοιχτό το ζήτημα της σύστασης ενός ανεξάρτητου

μηχανισμού διερεύνησης των περιστατικών αυτών. Είναι πρωτοφανές να μην θορυβείται μία δημοκρατική Πολιτεία και να μην ενεργοποιούνται οι θεσμοί της από το μέγεθος και τη σοβαρότητα των καταγγελιών αυτών. Τη στιγμή που το ζήτημα αποτελεί διεθνή είδηση είναι εξίσου πρωτοφανής και η σιωπή ή και τυπική κάλυψη σχετικών ειδήσεων από την πλειοψηφία των ΜΜΕ σχετικά με το θέμα. Ο ρόλος του Τύπου είναι να ελέγχει και να ασκεί δημόσια κριτική στους θεσμούς, να θέτει ερωτήματα και να αξιώνει απαντήσεις σε ζητήματα κρίσιμα για τη λειτουργία των θεσμών και το κράτος δικαίου. Με αυτά τα δεδομένα στο θέμα των επαναπροωθήσεων, τα ΜΜΕ θα μπορούσαν να διαδραματίσουν έναν κρίσιμο ρόλο απέναντι στην υπάρχουσα έλλειψη λογοδοσίας.

Παραπομπές:

Αγγελίδης, Δ. (2020). Η εποχή της διπλής κρίσης – Κορωνοϊός, σύνορα και αντιπροσφυγική πολιτική στην Ελλάδα. Στο *Σύνορα και κορωνοϊός: Προσφυγική πολιτική και δημόσιος λόγος στην εποχή της διπλής κρίσης στην Ελλάδα*. Αθήνα: Friedrich Ebert Stiftung.

Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2022). *Παρακολουθήσεις και Διώξεις Δημοσιογράφων: Ανησυχία για το μέλλον της ελευθερίας του Τύπου*, διαδικτυακή εκδήλωση. Διαθέσιμο στο <https://www.facebook.com/eedap/videos/675350916933702/>

Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (2021). *Joint Statement on push backs practises in Greece* [Κοινή δήλωση σχετικά με τις επαναπροωθήσεις, στην Ελλάδα]. Διαθέσιμο στο https://www.gcr.gr/media/k2/attachments/JOINT_STATEMENT_GR_NGOS.pdf

Fallon, K. (17 Φεβ. 2022) 'It's an atrocity against humankind': Greek pushback blamed for double drowning. *theguardian.com*. Διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/global-development/2022/feb/17/its-an-atrocity-against-humankind-greek-pushback-blamed-for-double-drowning>

Κόρος, Δ. (2021). Τοπολογίες Βιοπολιτικής: Οι επαναπροθήσεις από το παρασκήνιο στο πρόσκηνο, από τη Μελίγια έως τα Διαβατά, *Σύγχρονα Θέματα*, Τχ. 150-152.

Κουντούρη, Φ. (2008). Ο μετανάστης στον ελληνικό τύπο: 1950 - 2005. Η περίπτωση της εφημερίδας ΤΑ ΝΕΑ. *Κείμενα Εργασίας 2008/15*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Milivojevic, S. (2018). 'Stealing the fire', 2.0 style? Technology, the pursuit of mobility, social memory and de-securitization of migration. *Theoretical Criminology* 23(2), σσ. 211-225.

New York Times (24 Φεβ. 2022) *E.U. Interpreter Says Greece Expelled Him to Turkey in Migrant Round up*. Διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2021/12/01/world/europe/greece-migrants-interpreter-expelled.html>

Συνήγορος του Πολίτη(2021). *Παράνομη επαναπροώθηση διερχομένων της FRONTEX στην Τουρκία ερευνά ο Συνήγορος του Πολίτη κατόπιν διαβίβασης της καταγγελίας από την Ευρωπαϊκή υπηρεσία*. Διαθέσιμο στο <https://www.synigoros.gr/resources/dt-011221-anafora-mhxanismo-frontex--2.pdf>

Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ (2022). *Σχόλιο Υ.Α.: Η Ύπατη Αρμοστεία προειδοποιεί για την αύξηση της βίας και των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα σύνορα της Ευρώπης*. Διαθέσιμο στο <https://www.unhcr.org/gr/24995-news-comment-unhcr-warns-increasing-violence-human-rights-violations-european.html>

«Η Ολλανδή δημοσιογράφος που προκάλεσε την οργή Μητσοτάκη»: Σύντομες σκέψεις σχετικά με το λανθάνοντα λόγο μίσους στη δημόσια σφαίρα

Γιώργος Πολυμενέας,

Δημοσιογράφος, Δρ. Universitat Pompeu Fabra (Barcelona)

Δημήτρης Σεραφής,

SNSF Postdoctoral Researcher - University of Liverpool, UK

Η συζήτηση και η έρευνα σχετικά με τον «λόγο μίσους» (hate speech) και τη διάχυσή του στη δημόσια σφαίρα είναι σήμερα έντονα ανεπτυγμένη (βλ. Assimakopoulos, Baider & Millar 2017, Baider, Millar & Assimakopoulos 2020, μεταξύ άλλων), ιδιαίτερα στο πλαίσιο της αύξησης φαινομένων βίας που συνδέονται με τον λόγο μίσους στην Ευρώπη (βλ. ECRI 2017). Σύμφωνα με τον επίσημο ορισμό του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής ΕΕ), που ορίζει τον έγκνομο λόγο μίσους, αυτός ορίζεται ως:

[...] κάθε συμπεριφορά δημόσιας υποκίνησης σε βία ή μίσος που στρέφεται εναντίον μιας ομάδας ατόμων ή ενός μέλους μιας τέτοιας ομάδας που ορίζεται με βάση τη φυλή, το χρώμα, τη θρησκεία, την (εθνική) καταγωγή (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2008).

Όπως προκύπτει από τον παραπάνω ορισμό, για να μπορεί να κατηγοριοποιηθεί μια έκφραση ως λόγος μίσους, πρέπει να *υποκινεί δημόσια και άμεσα/ευθέως σε βία* εναντίον μιας ομάδας ή ατόμων με προστατευμένα χαρακτηριστικά (χρώμα, θρησκεία κτλ.). Για παράδειγμα, εκφράσεις όπως «πνίξτε τους πρόσφυγες», «αναποδογυρίστε τις βάρκες», σαφώς εμπίπτουν στο πλαίσιο της δημόσιας υποκίνησης σε βία εναντίον ομάδας με προστατευμένα χαρακτηριστικά και ως εκ τούτου θα ήταν ποινικά κολάσιμες.

Ωστόσο, λόγω και της σειράς νόμων ανά τα κράτη-μέλη της ΕΕ που απαγορεύουν εκφράσεις μίσους, η έρευνα και η σχετική συζήτηση σήμερα εστιάζει – ή οφείλει να εστιάζει – σε πιο συγκαλυμμένες μορφές του φαινομένου, μιας και «η αμεσότητα (explicitness) δεν μπορεί να είναι το καθοριστικό κριτήριο για τον ορισμό του λόγου μίσους» (Assimakopoulos 2020: 179) αφού «ο λόγος μίσους δεν πραγματώνεται, απαραίτητα, μέσω εκφράσεων μίσους [και ως εκ τούτου] μπορεί να βρίσκεται κρυμμένος σε δηλώσεις που με μια πρώτη ματιά μπορεί να φαίνονται λογικές ή φυσικές» (Weber 2009: 5). Αυτή η υπόρρητη δυνατότητα πραγμάτωσης του λόγου

μίσους έκανε μελετητές που εντάσσονται στο πλαίσιο των σπουδών της (κριτικής) ανάλυσης λόγου να προβούν στη διάκριση μεταξύ «παράνομος λόγος μίσους» και «λανθάνοντος λόγου μίσους» (βλ. Baidier Assimakopoulos & Millar 2017: 4' όπως μεταφράστηκε στο Ασημακόπουλος & Σεραφής 2020).

Σύμφωνα με αυτή τη διάκριση, ως «παράνομος λόγος μίσους» ορίζονται οι περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες μια δημόσια έκφραση «εμπίπτει στο εκάστοτε νομικό πλαίσιο της δημόσιας παρακίνησης σε μίσος – όπως προκύπτει, για παράδειγμα από μια ανοιχτή προτροπή του τύπου 'φτύστε τους ομοφυλόφιλους'» ενώ ο «λανθάνων λόγος μίσους [...] περιλαμβάνει όλες τις υπόλοιπες μορφές λόγου διάκρισης ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποίο στοιχειοθετούνται – όπως μια αναφορά στη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα ως 'αποβράσματα της κοινωνίας' που ενώ δεν αποτελεί κατ' ουσίαν λόγο υποκίνησης μίσους, δημιουργεί αδιαμφισβήτητα μια αρνητική εντύπωση για την εν λόγω μειονοτική ομάδα» (βλ. Ασημακόπουλος & Σεραφής 2020: 591-592).

Αν όντως, όπως αναφέρει ο Weber (2009), ο λόγος μίσους σήμερα παίρνει πιο συγκαλυμμένες μορφές, τότε η συζήτηση σχετικά με το φαινόμενο πρέπει να κινηθεί προς την αποκάλυψη της λογικής (reasoning) που κάνει τον «λανθάνοντα λόγο μίσους» να περνά απαρατήρητος και να νομιμοποιείται στην κοινωνία. Με άλλα λόγια, η σχετική συζήτηση που έχει στόχο να μειώσει και να αποσοβήσει φαινόμενα λόγου μίσους και υποκίνησης σε βία οφείλει να μελετήσει την επιχειρηματολογία που αναπτύσσεται στις γλωσσικές αναπαραστάσεις που συγκροτούν ένα λόγο διάκρισης και στη βάση της οποίας ένας υπόρρητος ισχυρισμός (claim) μίσους και βίας μπορεί να νομιμοποιηθεί ακόμη και αν δεν εκφράζεται ρητά και δημόσια (η σχετική απόπειρα αναπτύσσεται στο πλαίσιο του προγράμματος «Un.H.A.T.E – Unveiling Hatred discourse and Argumentation in the European public sphere» που χρηματοδοτείται από το Swiss National Science Foundation (Υπεύθυνος: Δημήτρης Σεραφής).

Για τον λόγο αυτό, στη συνέχεια θα αναζητήσουμε παραδείγματα από τη συζήτηση σχετικά με τις στρατηγικές αναφοράς και κατηγοριοποίησης με τις οποίες αναπαραστάθηκε στα ελληνικά ΜΜΕ η ερώτηση που έθεσε η δημοσιογράφος Ingeborg Beugel στον Κυριάκο Μητσοτάκη κατά τη διάρκεια της κοινής συνέντευξης Τύπου του Έλληνα πρωθυπουργού με τον Ολλανδό ομόλογό του Mark Rutte τον Νοέμβριο 2021 (η ερώτηση της I. Beugel και η απάντηση του Κ. Μητσοτάκη είναι διαθέσιμα στον παρακάτω σύνδεσμο από το 20:25 έως το 25:07 (<https://www.youtube.com/watch?v=FvL6GvnygyU>, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9/3/2022). Σε αυτό το πλαίσιο, η δημοσιογράφος κατηγόρησε ευθέως τον πρωθυπουργό ότι ψεύδεται αναφορικά με το

ζήτημα των επαναπροωθήσεων (δηλ. ότι δεν υιοθετούν τέτοιες πρακτικές οι ελληνικές λιμενικές αρχές, όπως εκείνος ισχυρίστηκε). Ειδικότερα, θα εστιάσουμε ενδεικτικά στις στρατηγικές της γλωσσικής κατασκευής της δημοσιογράφου από την Ολλανδία στα κυρίαρχα ελληνικά ψηφιακά ΜΜΕ και θα δείξουμε πώς από μια αρνητική αναπαράσταση μπορούν να αναδυθούν υπόρρητοι ισχυρισμοί.

Πιο συγκεκριμένα, λίγα μόλις λεπτά μετά την ολοκλήρωση της συνέντευξης Τύπου, έκαναν την εμφάνισή τους στο διαδίκτυο τα πρώτα δημοσιεύματα σχετικά με την ερώτηση της Beugel και την απάντηση του Κυριάκου Μητσοτάκη. Όπως προκύπτει από τους τίτλους των άρθρων αυτών, οι δύο δρώντες αναπαρίστανται με διαφορετικό τρόπο. Ο πρωθυπουργός με επίσημη κατονομασία (επίθετο) ή/και ρητή αναφορά του τίτλου του. Από την άλλη, η Beugel κατηγοριοποιείται με βάση την εθνικότητά της και τον επαγγελματικό της ρόλο χωρίς να κατονομάζεται ρητά (βλ. σχετικά van Leeuwen 2008). Μάλιστα οι στρατηγικές αυτές κυριάρχησαν και στα κοινωνικά δίκτυα. Δεν είναι τυχαίο ότι στο twitter τα πιο δημοφιλή hashtags ήταν τα #ολλανδή_δημοσιογράφος, #ολλανδή, αλλά και ο καθημερινός/λαϊκός τύπος του εθνικού ονόματος #ολλανδέζα. Ειδικά ο τελευταίος εμφανιζόταν να συνδέεται κυρίως με αρνητικές αναπαραστάσεις της Beugel.

Επιπλέον, ακολουθώντας την αδρομερή κατηγοριοποίηση του Fairclough (1995) για τους τρόπους αναπαράστασης του λόγου τρίτων στα δημοσιογραφικά κείμενα, παρατηρήσαμε ότι η πλειοψηφία των δημοσιευμάτων εστίαζε και έδινε μια αξιολογική διάσταση στην αντίδραση που προκάλεσε ο λόγος της δημοσιογράφου. Τα δημοσιεύματα αυτά έκαναν λόγο για – ακολουθούν ενδεικτικά παραδείγματα - «έντονο διάλογο» (kathimerini.gr), «σοβαρό επεισόδιο» (iefimerida.gr) ή απλώς «επεισόδιο» (lifo.gr, protagon.gr), «τσακωμό» (sputniknews.gr) Είναι χαρακτηριστικό ότι πολλά Μέσα επέλεξαν να αναπαραστήσουν το λόγο του πρωθυπουργό στον τίτλο τους είτε με ευθύ λόγο («Μητσοτάκης σε Ολλανδή δημοσιογράφο: Δεν θα μας προσβάλλετε», athensvoice.gr) είτε με ευθύ λόγο, ο οποίος ενισχύεται από μία διατύπωση (formulations), δηλαδή γλωσσικές εκφράσεις που αξιολογούν ή/και ερμηνεύουν το περιεχόμενο που μεταφέρεται («οργισμένη απάντηση Μητσοτάκη σε Ολλανδή δημοσιογράφο: Δεν θα με προσβάλλετε», naftemporiki.gr, καθώς και «Οργή Μητσοτάκη κατά Ολλανδής δημοσιογράφου για το προσφυγικό: Δεν θα με προσβάλλετε», news247.gr). Στα παραπάνω παραδείγματα, όχι μόνο απουσιάζει από τον τίτλο οποιαδήποτε αναφορά με οποιοδήποτε μορφή γλωσσικής αναπαράστασης στο περιεχόμενο της ερώτησης της Beugel (ο διάλογος δινόταν συνήθως στην πλήρη του μορφή στο κυρίως κείμενο των άρθρων), αλλά και μέσα από την εστίαση στην αντίδραση του πρωθυπουργού και την αυτολεξεί αναφορά του περί προσβολής,

δημιουργείται αμέσως μια αρνητική αναπαράσταση για την Beugel. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι μόνο σε αντιπολιτευτικά Μέσα εντοπίστηκε το μέρος του περιεχομένου της ερώτησης στον τίτλο («Εκνευρισμός Μητσοτάκη με Ολλανδή δημοσιογράφο: «Κύριε πρωθυπουργέ πότε θα σταματήσετε τα ψέματα...», [tnxs.gr](https://www.tnxs.gr)) ή κατασκευάστηκε μια αρνητική αξιολόγηση για τον πρωθυπουργό («Εξέθεσε τον Μητσοτάκη Ολλανδή δημοσιογράφος για το προσφυγικό και τα Push Back- “Δεν θα με προσβάλλεις στο Μαξίμου”», [koutirandoras.gr](https://www.koutirandoras.gr)). Όπως προκύπτει από τη συγκεκριμένη γλωσσική χρήση, η εικόνα του αποφασιστικού – και δικαίως οργισμένου – πρωθυπουργού ενισχύεται, ενώ αποδομείται πλήρως η εικόνα της «ξένης» δημοσιογράφου (εν τη απουσία και του περιεχομένου της ερώτησής της στην πλειοψηφία των τίτλων).

Μετά τα πρώτα αυτά δημοσιεύματα, ακολούθησε η μαζική ανάρτηση πανομοιότυπων άρθρων τα οποία έδιναν πληροφορίες σχετικά με την καριέρα και τη ζωή της Beugel στην Ελλάδα. Η στρατηγική της αναφοράς μέσω της χρήσης του εθνικού ονόματος και της επαγγελματικής ιδιότητας εμφανίζεται κι εδώ (στο κυρίως κείμενο κατονομάζεται η Beugel). Οι τίτλοι μάλιστα στα περισσότερα ψηφιακά μέσα ήταν ταυτόσημοι «Ποια είναι η Ολλανδή δημοσιογράφος» και συμπληρώνονταν από μια αναφορική πρόταση. Η αρχική υποβάθμιση μέσα από τη μη αναφορά του πλήρους ονόματος της, αλλά μόνο της εθνικότητάς της και της επαγγελματικής ιδιότητας, ενισχύονταν περαιτέρω από μία σειρά στρατηγικών κατηγοριοποίησης που αναφέρονταν στις δράσεις της. Ενδεικτικά, η Beugel ήταν εκείνη «που πήγε έτοιμη για επεισόδιο» ([eleftherostypos.gr](https://www.eleftherostypos.gr)), «που προκάλεσε το επεισόδιο στου Μαξίμου» ([kathimerini.gr](https://www.kathimerini.gr)), «που έβαλε... μπουρλότο στην κοινή συνέντευξη Τύπου» ([newsit.gr](https://www.newsit.gr)), «που έκανε προβοκατόρικη ερώτηση» ([protothema.gr](https://www.protothema.gr), [iefimerida.gr](https://www.iefimerida.gr)), «που εκνεύρισε τον Μητσοτάκη» ([lifo.gr](https://www.lifo.gr)), «που προκάλεσε την οργή Μητσοτάκη» ([cnn.gr](https://www.cnn.gr), [iefimerida.gr](https://www.iefimerida.gr)). Η εικόνα της αποδόμησης της Beugel και η αρνητική αξιολόγηση του ρόλου της ενισχύθηκε μέσω των συγκεκριμένων στρατηγικών: η δημοσιογράφος εμφανίστηκε ως μεροληπτική, που επιχείρησε να προσβάλει τον πρωθυπουργό ή, σε κάποιες περιπτώσεις, ήταν εκεί για να προκαλέσει τη οργή του.

Ο τρόπος με τον οποίο προβλήθηκε και σχολιάστηκε το περιστατικό στην πλειοψηφία των ΜΜΕ ήταν αυτός που πυροδότησε ένα μεγάλο αριθμό αρνητικών/επιθετικών σχολίων στα κοινωνικά δίκτυα (στα οποία, λόγω έκτασης, δεν μπορούμε να αναφερθούμε). Τα συγκεκριμένα σχόλια και οι επιθετικές τάσεις που αναπτύχθηκαν, εν τέλει, ανάγκασαν τη δημοσιογράφο να εγκαταλείψει προσωρινά την Ελλάδα, ύστερα και από παραίτηση της πρεσβείας της Ολλανδίας.

Χωρίς να ισχυριζόμαστε πως υπάρχει μια γραμμική σχέση μεταξύ των μιντιακών γλωσσικών επιλογών και του γεγονότος ότι η δημοσιογράφος έγινε στόχος μίσους και λεκτικών επιθέσεων, αυτό που θέλουμε να επισημάνουμε στις σύντομες σκέψεις που αναπτύσσουμε εδώ, είναι η λογική που νομιμοποιεί μίσος εναντίον ενός στόχου. Ο τρόπος που κατασκευάστηκε η εικόνα της δημοσιογράφου (μεροληπτική, ανάγωγη, επιθετική), σε αντίθεση με τον εξιδανικευμένο ρόλο του πρωθυπουργού, μπορεί να ιδωθεί ως το νοηματικό έδαφος στο οποίο το μίσος εναντίον της μπορεί να καλλιεργηθεί. Με άλλα λόγια, ένας ισχυρισμός που επαγωγικά μπορεί να προκύψει από την αρνητική αναπαράσταση του ρόλου της Beugel θα μπορούσε να είναι ο ακόλουθος: η (μεροληπτική, ανάγωγη, επιθετική) Ολλανδή/Ολλανδέζα δημοσιογράφος θα πρέπει να αποκλειστεί από τη δημόσια σφαίρα (ή και να μισηθεί από τους αναγνώστες). Η απόκρυψη της ερώτησης της αλλά και η έμφαση στη θετική αναπαράσταση του πρωθυπουργού - ο οποίος μοιάζει σαν αποφασιστικά να «την έβαλε στη θέση της» - ενισχύουν τη διάκριση (και το μίσος) εναντίον ενός αρνητικά χαρακτηρισμένου κοινωνικού δρώντα. Σε αυτή τη λογική βάση το μίσος εναντίον του εκάστοτε στόχου μπορεί να φαντάζει νόμιμο και ως εκ τούτου οι οπτικές διάκρισης και μίσους μπορούν να διαχέονται αποτελεσματικότερα στον δημόσιο χώρο, χωρίς απαραίτητα να κάνουν ευθύ κάλεσμα σε βία (όπως και στην περίπτωση που εξετάσαμε εδώ).

Σημειώσεις:

1. Η σχετική απόπειρα αναπτύσσεται στο πλαίσιο του προγράμματος «Un.H.A.T.E – Unveiling Hatred discourse and Argumentation in the European public sphere» που χρηματοδοτείται από το Swiss National Science Foundation (Υπεύθυνος: Δημήτρης Σεραφής).
2. Η ερώτηση της Beugel και η απάντηση του Μητσοτάκη είναι διαθέσιμα στον παρακάτω σύνδεσμο από το 20:25 έως το 25:07 (<https://www.youtube.com/watch?v=FvL6GvnygyU>, ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 9/3/2022).
3. Στα οποία, λόγω έκτασης, δεν μπορούμε να αναφερθούμε.

Παραπομπές:

Amossy, R. (2009a). The New Rhetoric's Inheritance. *Argumentation and Discourse Analysis*. *Argumentation* 23 (3), σσ. 313–324.

Amossy, R. (2009b). Argumentation in Discourse: A Socio-Discursive Approach to Arguments. *Informal Logic* 29 (3), σσ. 252–267.

Assimakopoulos, S. (2020). Incitement to Discriminatory Hatred, Illocution and Perlocution. *Pragmatics and Society* 11 (2), σσ. 177-195.

Assimakopoulos, S, Fabienne H. B. & Sharon M. (eds) (2017). *Online Hate Speech in the European Union: A Discourse-Analytic Perspective*. Cham: Springer.

Ασημακόπουλος, Σ., & Σεραφής, Δ. (2020). Ρητορική και Λόγος Μίσους: Ομοφοβικές Τάσεις σε Σχόλια Αναγνωστών στο Διαδίκτυο [Hate Rhetoric and Hate Speech: Homophobic Tendencies in Online News Portal Comments]. Στο Σ. Μπουκάλα & Α. Στάμου (επιμ.) *Κριτική Ανάλυση Λόγου: (Απο)δομώντας την Ελληνική Πραγματικότητα*, σσ. 589-621. Αθήνα: Νήσος.

Baider, F. H., Assimakopoulos S. & Millar, S. (2017). Hate Speech in the EU and the C.O.N.T.A.C.T. project. Στο S. Assimakopoulos, F. H. Baider & S. Millar (επιμ.) *Online hate speech in the European Union: A discourse-analytic perspective*, σσ., 1-6. Cham: Springer.

Baider, F. H., Millar, S. & Assimakopoulos, S. (επιμ.) (2020). Hate speech: Definitions, interpretations and practices [Special issue]. *Pragmatics and Society* 11(2).

Council of the European Union (2008). Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on Combating Certain Forms and Expressions of Racism and Xenophobia by Means of Criminal Law. *Official Journal of the European Union* L 328/55. Διαθέσιμο στο <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:328:0055:0058:en:PDF>

ECRI (2017). Διαθέσιμο στο <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/>

|_____|

Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. London: Edward Arnold.

van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis*. Oxford: Oxford University Press.

Weber, A. (2009). *Manual on hate speech*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Η αβάσταχτη μελαγχολία του brain drain

Μαρίτα Βυργιώτη

Λέκτορας Ψυχοκοινωνικών και Ψυχαναλυτικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο του Έσσεξ

«Η Ελλάδα είναι μια χώρα με καταπληκτική ποιότητα ζωής» έγραψε ο Κυριάκος Μητσοτάκης στο Twitter στις 3 Φεβρουαρίου. Συνεχίζοντας με το «αν μπορεί να προσφέρει καλή εργασία και καλές απολαβές, για κάποιον που είναι Έλληνας, η επιστροφή είναι μονόδρομος». Η ιδεολογία του brain drain διέπει τις σύγχρονες κυβερνητικές πολιτικές, και παρουσιάζεται ως μια ιδεολογία περιεκτική που αποσκοπεί στην επανυποδοχή των Ελλήνων επιστημόνων-μεταναστών στη χώρα. Σε αυτό το σύντομο κείμενο θέλω να αξιολογήσω αυτήν τη θέση, μέσα από την εξερεύνηση της σχέσης του brain drain, με την επιχειρηματικότητα και τις βαθύτερες διαστάσεις της μετανάστευσης από το 2008 και μετά. Θέλω να υποστηρίξω πως ενώ παρουσιάζεται ως μια ιδεολογία αγαθής πρόθεσης, στην ουσία διαστρεβλώνει τη μνήμη γύρω από τις επιπτώσεις της «οικονομικής κρίσης» και αποσκοπεί στον αποπροσανατολισμό από ένα συλλογικό κοινωνικό τραύμα, προς τη στερεοποίηση διχαστικών, συντηρητικών κοινωνικών δομών με σοβαρές επιπτώσεις για τη χώρα τα επόμενα χρόνια.

Ελληνική κρίση και μετανάστευση

Έρευνα (2019) για το φαινόμενο της εργασιακής μετανάστευσης Ελλήνων στη Γερμανία κατά την περίοδο της κρίσης, έδειξε πως κίνητρο δεν είναι μόνο η οικονομική αποκατάσταση (Groutsis, κ.ά., 2019). Ένα μεγάλο ποσοστό όσων μεταναστεύουν αναζητούν την προσωπική χειραφέτηση και τη διαμαρτυρία απέναντι σε παρωχημένες κοινωνικές δομές. Σύμφωνα με τις ερευνήτριες, κυρίαρχοι λόγοι που πυροδότησαν τη μετανάστευση αφορούν «τη διάβρωση κοινωνικών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την αντίληψη ότι η συμβολή τους στην εργασία και στην κοινωνία δεν αναγνωρίζεται, [...] και το κατά πόσο φημίζεται η χώρα υποδοχής για την ανοικτότητα ως προς τους ξένους» (σελ.14). Η σύνδεση της μετανάστευσης με την προσωπική χειραφέτηση, ωστόσο, δημιουργεί χώρο για μια επιπρόσθετη προσέγγιση στο ζήτημα του κοινωνικού προβλήματος του brain drain, καθώς αναδεικνύει τη σημασία του να βρίσκεις νόημα διαμέσου της απασχόλησης. Με άλλα λόγια, αναδεικνύεται η σημασία εργασιακής απασχόλησης που επιτρέπει την ουσιαστική βελτίωση κοινωνικών συνθηκών όπως για παράδειγμα, την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας και της ανισότητας των φύλων, την εκπαίδευση πάνω σε φυλετικές και σεξουαλικές διακρίσεις, τη φροντίδα ευάλωτων ομάδων, την αντιστροφή της επικείμενης περιβαλλοντικής καταστροφής. Δηλαδή αναδεικνύεται ένα αξιακό πρόσημο στην

εργασιακή απασχόληση που αντιπαράθεται στις αλλοτριωτικές τεχνοκρατικές αξίες της επιχειρηματικότητας και του κέρδους, αυτό της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Η εξιδανίκευση της επιχειρηματικότητας

Τι θα σήμαινε όμως η αναγνώριση πως η ελληνική μετανάστευση, αφορά περισσότερο την κοινωνική δικαιοσύνη, και όχι την τεχνοκρατική, κερδοσκοπική ανάπτυξη; Η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας παρουσιάζεται συστηματικά ως η κυρίαρχη απάντηση στο brain drain. Για παράδειγμα οι νεοουσταθείσες πλατφόρμες που στοχεύουν στη δικτύωση νέων επιχειρηματιών, όπως το *Endeavor Greece* ή το *Brain regain*: *ελληνισμός εν δράσει* και διέπονται - αντιγράφω από τις ιστοσελίδες τους - από τις αξίες: «επιχειρηματικότητα πρώτα», «τόλμη (go big)», «ένα όνειρο (one endeavor)», «δίκτυο εμπιστοσύνης» και ούτω καθεξής. Θα αναρωτιόταν κάποιος και ποιο είναι το πρόβλημα με τις παραπάνω αξίες, εφόσον φαινομενικά δεν υπάρχει κάτι μεμπρό; Μια πιο προσεκτική ματιά επιτρέπει να αντιληφθούμε πως θέτοντας το ζήτημα της «τολμηρής, ελεύθερης επιχειρηματικότητας» στο επίκεντρο, επιτυγχάνεται η άρνηση των τρεχόντων, κοινωνικών ζητημάτων στην Ελλάδα. Λανθασμένα η ανάγνωση της κρίσης της περασμένης δεκαετίας συρρικνώνεται στην οικονομία, όταν οι διαστάσεις της εκτείνονται σε απώλειες σε διάφορα επίπεδα, από την ψυχική υγεία (αυξημένη κατάθλιψη, άγχος, αυτοκτονίες), μέχρι την κοινωνική βία (ενδοοικογενειακή βία και βία κατά των γυναικών), τη σχεδόν γραφειοκρατική εξόντωση προσφύγων στα ανατολικά σύνορα της χώρας και τη συστηματική υποβάθμιση κοινωνικής πρόνοιας, δομών εκπαίδευσης, και μηχανισμών υγείας. Η πρωτοδοτικότητα όμως της επιχειρηματικότητας, της καινοτομίας, των επενδύσεων, της τεχνολογίας, της τεχνητής νοημοσύνης, ως τη μόνη λύση που αντιστρέφει τις επιπτώσεις του brain drain (παρόλο που παρουσιάζονται ως έννοιες ουδέτερες στη χειρότερη, καλοδεχούμενες για τους αδαείς) έχουν και μια επιπλέον σημασία. Αποσκοπούν στην παλινόρθωση μια εθνικής ταυτότητας που, εν μέσω κρίσης, παγκοσμίως ταπεινώθηκε (ή έτσι παρουσιάστηκε).

Κρίση, όνειδος και η εμφυλιακή διάσταση του brain drain

Μια από τις συχνά αποσιωπούμενες συνέπειες της κρίσης της περασμένης δεκαετίας ήταν η σύνδεση της ελληνικότητας με το όνειδος. Ο φόβος ότι η χώρα ταπεινώνεται πανευρωπαϊκά, ενισχύθηκε από τον περίφημο λόγο της ευρωπαϊκής, λαϊκίστικης Δεξιάς που συνέδεε τον Έλληνα (sic) με το γλέντι, το ραχάτι, την τεμπελιά, το ούζο και - κατά τη διαβόητη δήλωση του Ντάισελμπλουμ - τις γυναίκες. Αυτή, όμως, ήταν τόσο η προεκλογική γραμμή του ΣΥΡΙΖΑ από το 2012 (η ανταπόδοση της ταπείνωσης,

προς τη Γερμανία – «Go back, κυρία Μέρκελ»), όσο και η κεντρική, αντιπολιτευτική γραμμή της Δεξιάς από την περίοδο του 2015 («τα Αγγλικά του Τσίπρα εκθέτουν τη χώρα στο εξωτερικό»), αλλά και η τρέχουσα κυβερνητική γραμμή που φαντασιώνεται τη δικαίωση, τον θρίαμβο και τη λάμψη της ελληνικότητας στο εξωτερικό.

Σε αυτό το πλαίσιο συναντάμε, στο εγχώριο επίπεδο, και τη λαϊκιστική ρητορική του λεγόμενου brain drain. Εκμεταλλευόμενη το αίσθημα της μικρομεσαίας φτωχοποίησης που εκφράστηκε κατά κύριο λόγο ως οικονομική την περίοδο της κρίσης, η γραμμή της κυβερνητικής Δεξιάς επιστρατεύει τη συναισθηματικά χειριστική ρητορική του brain drain: «δεν μας παίρνουν μόνο τα λεφτά, μας παίρνουν και τα καλύτερα μυαλά». Το βασικό πρόβλημα αυτής της ρητορικής είναι ότι περιγράφοντας το πρόβλημα της μετανάστευσης μέσα από την απο-σωματοποιημένη έννοια του brain (μυαλό), δημιουργείται ένα δίπολο μεταξύ των «μυαλών» που φεύγουν και των «μυαλών» που μένουν. Ζώντας στο εξωτερικό σχεδόν δέκα χρόνια πια, όταν ακούω για τον ζήλο της αντιστροφής του brain drain, μέσα από φορολογικά και οικονομικά κίνητρα αναρωτιέμαι εάν η εξιδανίκευση όσων έφυγαν (και που υποτίθεται πως εάν γυρίσουν θα λύσουν πολλά από τα προβλήματα της χώρας) εμπεριέχει ταυτόχρονα μια ταπείνωση, υποτίμηση, και απόρριψη προς όλους εκείνους που επέλεξαν να μείνουν. Μια λογική μέσα από την οποία η ταπείνωση και το όνειδος της ελληνικής ταυτότητας διοχετεύεται προς εκείνους που έμειναν ή επέλεξαν να μείνουν, εγκαθιστά στην ψυχή και στο ασυνείδητο όσων έμειναν στην χώρα μια αίσθηση ότι δεν εκπροσωπούν την ιδανική ελληνικότητα - δεν θα είναι ποτέ αρκετά καλοί, διότι η ιδανική (εξιδανικευμένη) ελληνικότητα έχει συμπυκνωθεί στα «μυαλά» όσων έφυγαν.

Η επιχειρηματοποίηση της εθνικής περηφάνειας

Η συναισθηματική αυτή χειραγώγηση της μεταναστευτικής πτυχής της κρίσης έχει φυσικά και συνέπειες που καθορίζουν και θα καθορίσουν τη χώρα για αρκετές δεκαετίες. Αρχικά, η εδραίωση ενός διχασμού μεταξύ όσων έφυγαν και όσων έμειναν επιτρέπει τη χειραγώγηση και καλλιέργεια του εθνικισμού. Όπου υπάρχει εθνικό όνειδος και εθνική ταπείνωση, ακολουθούν λαϊκιστικά, τεχνοκρατικά, εθνικιστικά μορφώματα που υπόσχονται την αντιστροφή του. Αυτό το βλέπουμε με διάφορους τρόπους. Αφενός μέσα από τις υπουργοποιήσεις βουλευτών με ξεκάθαρες ακροδεξιές διασυνδέσεις και μάλιστα σε υπουργεία (όπως το υγείας) που εν μέσω πανδημίας παίζουν καθοριστικό ρόλο στην κρατική, οικονομική και κοινωνική διαχείριση. Αφετέρου, μέσα από την αχαλίνωτη νεοφιλελευθεροποίηση της οικονομίας, στα χνάρια του δόγματος των Θάτσερ/Ρίγκαν: επενδύσεις, επιχειρηματικότητα, καινοτομία, ιδιωτικοποιήσεις, μικρότερο κράτος, απορρύθμιση των αγορών. Τα

παραδείγματα των ΗΠΑ και της Μεγάλης Βρετανίας καταδεικνύουν πως αυτό το μοντέλο, παράγοντας δισεκατομμυριούχους και ενισχύοντας τα ανώτερα αστικά στρώματα, ταυτόχρονα αφαιρεί βασικά ανθρώπινα δικαιώματα (όπως της δημόσιας υγείας και παιδείας) από μεγάλη μερίδα του πληθυσμού, ενώ τέλος οδηγεί σε κατακόρυφη αύξηση σε προβλήματα ψυχικής υγείας, κατάχρησης ουσιών, αλκοόλ και ούτω καθεξής. Εκμεταλλευόμενη τον ανταγωνισμό και τον διχασμό που δημιουργεί η ιδεολογικοποίηση του brain drain - βούτυρο στο ψωμί της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας - στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία λαμβάνει χώρα μια σιωπηρή αναπαραγωγή κοινωνικών διχασμών, που σταθερά παγιώνουν ένα συντηρητικό, εθνικιστικό, πατριαρχικό καθεστώς.

Μια επιπλέον συνέπεια της επιχειρηματοποίησης της εθνικής περηφάνειας είναι ότι αποτελεσματικά εμποδίζει μια πιο ουσιαστική κοινωνική διεργασία να λάβει χώρα. Η ψευδής διατύπωση της επίλυσης του brain drain δια της αντιστροφής του (πχ. naftemporiki.gr, 2021) σημαίνει ότι ουσιαστικά το τραύμα της αυξημένης μετανάστευσης της προηγούμενης δεκαετίας γίνεται ένα τραύμα ανείπωτο. Αυτό σημαίνει πως είναι αδύνατον να συζητηθεί το ζήτημα της μετανάστευσης εκτός του ανταγωνιστικού και διχαστικού πλαισίου του brain drain, με σοβαρές επιπτώσεις σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο. Σε κοινωνικό επίπεδο διότι η μετανάστευση δεν μπορεί πια να γίνει αντικείμενο σκέψης, εκτίμησης, και κατ' επέκταση, δημόσιων πολιτικών διαχείρισης. Ενώ σε προσωπικό διότι η μετανάστευση γίνεται πια αντιληπτή όχι με όρους απώλειας, αποχωρισμού, δύσκολων επιλογών, αλλά με όρους εξιδανίκευσης και εγκωμιασμού.

Μελαγχολικές επιστροφές

Υπάρχει όμως και μια τρίτη συνέπεια της επιχειρηματοποίησης της εθνικής περηφάνειας, που αφορά το τι ακολουθεί τη λεγόμενη οικονομική ή χρηματοπιστωτική, αλλά και βαθιά κοινωνική, κρίση της περασμένης δεκαετίας. Μέσα από το πρίσμα της κοινωνικής δικαιοσύνης, υπάρχει μια απαραίτητη - πλην όμως κατεσταλμένη - ανάγκη για την ουσιαστική κατανόηση και επεξεργασία των συνεπειών της κρίσης. Μια ουσιαστική κατανόηση του φαινομένου της κρίσης θα σήμαινε βέβαια την ανάληψη ευθύνης από τους ηθικούς αυτουργούς και υπαίτιους της χρεοκοπίας - αρκετοί εκ των οποίων είναι σήμερα και πάλι εντός Βουλής - και την απόδοση δικαιοσύνης. Αντ' αυτού βέβαια, με το δημόσιο χρέος να παραμένει σε δυσθεώρητα επίπεδα, ενώ η τωρινή κυβέρνηση έχει συγκεντρώσει δυνάμεις στην άμεση αντιστροφή του brain drain, ως το κυρίαρχο πρόβλημα που αναδύθηκε την περασμένη δεκαετία. Η παραπλανητική αυτή ανάγνωση της κρίσης αποσυνδέει - επιτυχώς - τις

ευθύνες της τωρινής κυβέρνησης από εκείνες των προηγούμενων κυβερνήσεων του ίδιου κόμματος. Από την άλλη, καλλιεργεί και μια επικίνδυνη μακροπρόθεσμα πλάνη πως οι συνέπειες μιας καταστροφικής κρίσης μπορούν να αντιστραφούν, και μπορούμε να ξαναζήσουμε τις προ-2008 εποχές των «παχιών-επιχειρηματικών αγελάδων». Αυτό που απαιτείται δηλαδή μέσα από την ιδεολογία της αντιστροφής του brain drain είναι η μερική αμνησιοποίηση (ας μου επιτραπεί ο όρος) της περασμένης δεκαετίας. Το μόνο που καλούμαστε να κρατήσουμε από την περασμένη δεκαετία - που βυθίζεται στη λήθη - είναι πως τα «μυαλά έφυγαν». Η κυβερνητική δέσμευση που υπόσχεται πως αυτή απώλεια θα αντιστραφεί, συνθλίβει προσπάθειες κατανόησης και σκέψης της κρίσης μέσα από συλλογικές και ψυχικές διεργασίες πένθους, απλώνοντας έτσι κάτι σάπιο πάνω από το βασίλειο της ελληνικής δημοκρατίας.

Παραπομπές:

Groutsis, D., Vassilopoulou, J., Kyriakidou, O., Özbilgin, M. F. (2019). The 'New' Migration for Work Phenomenon: The Pursuit of Emancipation and Recognition in the Context of Work. *Work, Employment and Society*, 34(5), σσ. 864-882.

Naftemporiki.gr (04 Νοε 2021). *Κ. Μητσοτάκης: Ξεκίνησε η αντιστροφή του brain drain*. Διαθέσιμο στο <https://m.naftemporiki.gr/story/1796694/k-mitsotakis-ksekinise-i-antistrofi-tou-brain-drain>

Πώς μιλάμε για την επιστήμη: Δημόσιος λόγος, ΜΜΕ, κυρίαρχες αφηγήσεις

Ματθαίος Τσιμιτάκης
Δημοσιογράφος, [Το νήμα](#)

Όταν μιλάμε για τις «επιστήμες», με τον όρο «επιστημονικό» εννοούμε τουλάχιστον τρία πράγματα:

- το «περιεχόμενο της γνώσης» διαφορετικών επιστημών (για παράδειγμα φυσική, χημεία, βιολογία κ.α.),
- τις διαδικασίες με τις οποίες αποκτάται αυτή η γνώση (η «επιστημονική μέθοδος»),
- τη σχέση των επιστημών με την κοινωνία, την οικονομία και τον πολιτισμό.

Στον δημόσιο λόγο ευρύτερα και στη δημοσιογραφία συγκεκριμένα ασχολούμαστε πρωτίστως με το τρίτο, λιγότερο με το πρώτο και σχεδόν καθόλου με το δεύτερο, το οποίο ούτως ή άλλως αφορά και την ίδια την άρθρωση του δημόσιου λόγου και των διαφορετικών του εκφάνσεων.

Από την οργάνωση, τη χρηματοδότηση και τον έλεγχο των αποτελεσμάτων της -επιστημονικής- έρευνας έως την πρόσβαση και χρήση τους, οι επιστήμες δε διαθέτουν μόνο την εγγενή ηθική λειτουργία που τους αποδίδουμε (ως έκφραση της προόδου), αλλά αποτελούν και μηχανισμούς εδραίωσης της ηγεμονίας του συστήματος που τις παράγει.

Ίσως, χαρακτηριστικότερο παράδειγμα στη σύγχρονη ιστορία είναι η πυρηνική ενέργεια, όμως αν ανατρέξει κανείς στα επιτεύγματα της επιστήμης και της τεχνολογίας που απασχόλησαν την κοινή γνώμη τα τελευταία τριάντα χρόνια θα δει ότι πάντοτε σχεδόν ακολούθησαν μεγάλα κοινωνικά και πολιτικά διλήμματα. Γιατί είναι προτιμότερη η χρηματοδότηση βάσεων στη Σελήνη και τον Άρη από τη χρηματοδότηση περισσότερων ερευνών για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης; Η γενετική τροποποίηση καρπών θα λύσει το πρόβλημα της τροφής για τα δισεκατομμύρια των ανθρώπων ή απλώς θα δημιουργήσει νέα μονοπώλια; Επιτρέπεται να γνωρίζουν τα ψηφιακά μονοπώλια περισσότερα από τον καθένα μας για τις

συμπεριφορές και τις συνήθειες μας από ό,τι εμείς οι ίδιοι ή οι δημοκρατικοί - υποκείμενοι σε έλεγχο και λογοδοτούντες- θεσμοί; Είναι μερικά από τα ερωτήματα των καιρών.

Ωστόσο, όπως ειπώθηκε στο [συνέδριο](#) του [Ινστιτούτου Ν. Πουλιαντζάς](#) για τις επιστήμες και την πολιτική, η εποχή μας δεν περιορίζεται στα ηθικά προβλήματα, αλλά θέτει και νέες, πρωτόγνωρες προκλήσεις σε ό,τι αφορά την ίδια την υπόσταση τους, τη σχέση μας με τον θεσμό. Στον αναλογικό κόσμο και τον κόσμο του ψυχρού πολέμου, το πρόβλημα του πώς μιλάμε για την επιστήμη, περιοριζόταν στην εκκλαίευση, ενώ απουσίαζε τελείως η ανάγκη για δομημένη επικοινωνία ή ακόμα και διαφήμιση του επιστημονικού έργου καθώς η κοινωνική (και πολιτική) αξία του θεσμού ήταν αυταπόδεικτη.

Στον νεοφιλελεύθερο και ψηφιακό κόσμο τα πράγματα έχουν αλλάξει ριζικά. Τα επιστημονικά προγράμματα παρότι εξακολουθούν να εκπονούνται με δημόσια χρηματοδότηση σε συντριπτικά μεγαλύτερο βαθμό συνοδεύονται πλέον από προγράμματα επικοινωνίας καθώς η έρευνα είναι «ανταγωνιστική» και το διαδίκτυο έχει δώσει τη δυνατότητα σε καθένα να αναζητά κατευθείαν στις πηγές που θέλει. Αυτό το μοντέλο έχει οδηγήσει στην ισότιμη συνύπαρξη επιστημονικών, επιστημονικοφανών και ψευδο-επιστημονικών θεωριών που γίνονται δεκτές ως έγκυρες από εκείνες τις κοινωνικές ομάδες που επιβεβαιώνουν τις προκαταλήψεις τους. Στην εποχή της μετα-αλήθειας, ή καλύτερα του επικοινωνιακού καπιταλισμού δεν τίθεται τίποτα στο περιθώριο εφόσον διαθέτει την κρίσιμη μάζα που απαιτείται προκειμένου να δημιουργήσει μια αγορά. Στη βάση βρίσκεται η αγοραία τεχνοκρατική ιδεολογία είτε παίρνει τη μορφή της αριστείας, του εκσυγχρονισμού ή του ψευδούς επιστημονισμού.

Κάνοντας μία αναδρομή στα μεγάλα αφηγήματα της περασμένης δεκαετίας παρατηρεί κανείς μια αφηγηματική συνέχεια με πολιτικά αποτελέσματα που μας φέρνουν έως τον πόλεμο. Η οικονομική κρίση παρουσιάστηκε ως ένα «φυσικό φαινόμενο» της οικονομίας, το οποίο υπόκειται σε κανόνες που μπορούν να μελετηθούν και να γίνουν κατανοητοί αλλά όχι να ανατραπούν. Οι φυσικές καταστροφές και η κλιματική κρίση συνθέτουν ένα δυστοπικό αφήγημα παρουσιάζοντας την αναπόφευκτη πορεία του κόσμου προς την καταστροφή (εκτός αν κάποιος πιστεύει ότι θα είμαστε τόσο

ριζοσπάστες ώστε να επιστρέψουμε σε επίπεδα κατανάλωσης ενέργειας 200 χρόνων πριν). Η κρίση του κορονοϊού παρουσιάστηκε ως μια αναμενόμενη κρίση που σχετίζεται με φυσικούς κύκλους των επιδημιών (βλέπε ισπανική γρίπη), αλλά και με τις εξαντλητικές καπιταλιστικές μεθόδους εκμετάλλευσης των πλουτοπαραγωγικών πηγών που παραβιάζουν τα φυσικά όρια. Σε καμία φάση της πανδημίας, όμως, δεν αμφισβητήθηκε το οικονομικό και παραγωγικό μοντέλο που την προκάλεσε και δεν προκρίθηκε η αντιμετώπισή της με τη μη «κοινωνικοποίηση» των πατεντών. Χιλιάδες νεκροί ανά τον κόσμο θυσιάστηκαν σιωπηλά σε μια ιδεολογική τύφλωση, θυσία στην «αντικειμενική» υπόσταση της αγοράς.

Στα καθ' ημάς, η αριστεία που συναντάται ως παράμετρος διεκδίκησης χρηματοδοτήσεων επιστημονικών προγραμμάτων στις σχετικές αιτήσεις μεταλαμπαδεύτηκε σε άλλους θεσμούς όπως η εκπαίδευση και κατέστη κυρίαρχο ιδεολόγημα που αφορούσε το σύνολο της κοινωνικής ζωής και τελικά την πολιτική με σοβαρές αρνητικές συνέπειες. Η αριστοκρατία, η ολιγαρχία επέστρεψαν υπενδεδυμένες τον μανδύα μιας κρυπτικής γλώσσας και ουσίας που αντλεί τη νομιμοποίησή του από τις επιστήμες, δεν έχει όμως σχέση με αυτές ή τον πολιτισμό τους.

Αρχής γενομένης από την υγειονομική κρίση, η οποία μας εισήγαγε στην εποχή των πολλαπλών παράλληλων κρίσεων, η κυρίαρχη ιδεολογία συνέτεινε από την τεχνοκρατία στον επιστημονισμό, ο οποίος χαρακτήρισε τις αποφάσεις της διοίκησης, της πολιτικής δηλαδή εξουσίας, δηλώνοντας ότι ήταν επιστημονικά ενημερωμένες και τεχνοκρατικά θωρακισμένες. Φτάσαμε στο σημείο οι ίδιοι οι επιστήμονες να εξηγούν ότι η επιστήμη δεν είναι ένα παγιωμένο και σταθερό σύστημα δηλώσεων και αποφάνσεων, αλλά ότι υπόκειται πάντοτε σε ελέγχους και αναθεώρηση. Ήταν στην πραγματικότητα μια ακόμα κεκαλυμμένη στροφή προς τον αυταρχισμό. Στο φόβο της πανδημίας επενδύθηκαν πολιτικές οι οποίες παρελκυστικά χρησιμοποιούσαν τον ορθό λόγο για να εδραιώσουν εξουσίες έναντι των κοινωνικών δικαιωμάτων. Ακόμα και στην Αριστερά επικρατούσε η καταγγελία όσων εξέφραζαν επιφυλάξεις, αντί της αντιπαραβολής ενός πολιτικού πλαισίου, πρακτική που απλώς πειθαρχούσε στον κυρίαρχο λόγο με ενίοτε μικροπολιτικές επιδιώξεις. Οι ρίζες αυτής της στάσης πρέπει να αναζητηθούν στην προηγούμενη περίοδο των Μέσων στη χώρα μας.

Από τη δεκαετία του '90 και έπειτα ένα δίπολο φόβου και αισιοδοξίας χαρακτηρίζει τις αφηγήσεις των Μέσων για τις επιστήμες και τις τεχνολογίες, δηλώνοντας όχι την κατάσταση των επιστημών στη χώρα, αλλά την προβληματική σχέση των θεσμών της πολιτικής και της δημοσιογραφίας μαζί τους. Το δίπολο αυτό σε συνδυασμό με την κακής ποιότητας παραγωγή εκλαίκευσης και «ελληνοποίηση» των θεμάτων, απόρροια της «φτωχής» δημοσιογραφικής παραγωγής, συνιστά έναν διαρκή αναχρονισμό, μία οπισθοδρόμηση που αποτελεί αμιγώς πολιτικό θέμα. Ο ελληνικός νεοφιλελευθερισμός σταμάτησε να φαντάζεται και να διεκδικεί μια θέση ανάμεσα στα ανεπτυγμένα τεχνολογικά κράτη, αλλά αποδέχτηκε τη στροφή σε μια οικονομία υπηρεσιών. Για τα Μέσα ενημέρωσης και τον δημόσιο λόγο, έκτοτε, η επιστήμη είναι κάτι που συμβαίνει «κάπου αλλού» και μεταφέρεται στη χώρα μας μέσω λίγων πεφωτισμένων «Ελλήνων» επιστημόνων που μετέχουν σε αυτήν αλλά δεν αποτελεί προϊόν των θεσμών της χώρας μας. Έτσι οι επιστήμες παρουσιάζονται στο δημόσιο λόγο περισσότερο με όρους «μαγείας» -συνθήκη απόλυτα παράδοξη για τη φύση της επιστήμης, μια δοξασία η οποία δεν προσφέρεται για κριτικό συλλογικό έλεγχο, αλλά για απροϋπόθετη αποδοχή των εκάστοτε πορισμάτων της.

Έτσι όμως χάνεται ο ορίζοντας και η χειραφετητική προοπτική της αναπαραγωγής των επιστημών, το στοιχείο που τις συνδέει με την πραγματική ανθρώπινη πρόοδο και επενδύονται ιδεολογικές και πολιτικές στοχεύσεις χειραγώγησης. Ο Μαρξ, γράφοντας στον Ένγκελς για τη θεωρία του Δαρβίνου σχολίαζε: «Είναι αξιοσημείωτο πώς ο Δαρβίνος αναγνωρίζει ανάμεσα σε θηρία και φυτά την αγγλική του κοινωνία με τον καταμερισμό εργασίας, τον ανταγωνισμό, το άνοιγμα νέων αγορών» (Γράμμα του Μαρξ στον Ένγκελς 1862). Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και σήμερα με την κυρίαρχη ιδεολογία, ιδιαίτερα στην ελληνική εκδοχή της, να αντανακλά την αποστροφή της για τους δημόσιους θεσμούς στα αφηγήματα αυτά. Δεν μπορεί να διεκδικηθεί καμία πρόοδος και σε ότι αφορά την αριστερά κανένας κοινωνικός μετασχηματισμός αν δεν φανταστούμε και δεν διεκδικήσουμε κάποιο μέλλον. Αυτό αφορά στη συμμετοχή μας στις επιστήμες και την εξέλιξή τους ως βασικό στοιχείο οποιουδήποτε ανταγωνιστικού προς το κυρίαρχο σχέδιο.

Τα ΜΜΕ και ο αυταρχικός νεοφιλελευθερισμός στην Ελλάδα

Γιάννης Μυλωνάς

Αναπληρωτής Καθηγητής Μέσων και Επικοινωνίας, National Research University
Higher School of Economics, Μόσχα

Ο όρος «αυταρχικός νεοφιλελευθερισμός» χρησιμοποιείται συχνά για την ερμηνεία διαφόρων κυβερνήσεων και των πολιτικό-ιδεολογικών χαρακτηριστικών τους, τα οποία παρουσιάζονται σε πολλές χώρες εδώ και μια δεκαετία τουλάχιστον. Παρόλο που τα χαρακτηριστικά του αυταρχικού νεοφιλελευθερισμού διαφέρουν από χώρα σε χώρα, αυτός συνοψίζεται στην υπεράσπιση και την επέκταση των μηχανισμών της «ελεύθερης αγοράς» μέσα από πολλαπλές μορφές νομικής θέσπισης, δημόσιους λόγους και κατασταλτικές πρακτικές. Αυτά με τη σειρά τους εκφράζονται με τον περιορισμό των πολιτικών δικαιωμάτων και των δυνατοτήτων δημόσιας διαβούλευσης, την επέκταση των καταστατικών πρακτικών και της αστυνόμευσης, αλλά και την παράλληλη εστίαση σε συντηρητικές αξίες που μπορεί να σχετίζονται με την επίσημη θρησκεία, τον εθνικισμό και την εθνική ομοιογένεια, την πατριαρχική οικογένεια ή τον милитарισμό. Επιμέρους χαρακτηριστικά αποτελούν οι εκτεταμένες νεποτιστικές πρακτικές και ο έλεγχος του δημόσιου λόγου. Ο αυταρχικός νεοφιλελευθερισμός εκδηλώνεται επίσης και με την επιθετική και μισαλλόδοξη στάση απέναντι σε λαϊκές διαμαρτυρίες και διεκδικήσεις αλλά και στην αριστερή κυρίως αντιπολίτευση. Σύμφωνα με μελετητές του φαινομένου, ο αυταρχικός νεοφιλελευθερισμός

λειτουργεί μέσω ενός συνόλου διοικητικών, νομικών και καταναγκαστικών μηχανισμών που προληπτικά μονώνουν τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές, περιορίζοντας τις δυνατότητες της λαϊκής αντίστασης ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό (Bruff, 2014, σ. 116). Επιπλέον, χαρακτηρίζεται από την κλιμάκωση της τάσης του κράτους να χρησιμοποιεί κατασταλτικές και νομικές (αλλά και εξωνομικές) λογικές και πρακτικές που λειτουργούν εκφοβιστικά και προκαταβολικά, συμπληρωμένες από έναν «ενισχυμένο κρατικό έλεγχο σε κάθε σφαίρα της κοινωνικής ζωής... (και τη) δρακόντεια και πολύμορφη περικοπή των λεγόμενων θεσμικών ελευθεριών» (Borsuk κ.ά., 2021, σ. 15· Poulantzas, 1978/2014, σσ. 203–204).

Σε ένα γενικό πλαίσιο, ο αυταρχικός νεοφιλελευθερισμός προκύπτει σε συνθήκες οικονομικής κρίσης και ύφεσης, προκειμένου να αναδιαρθρωθεί η οικονομία με τους όρους της ανάπτυξης του κεφαλαίου, σε βάρος της εργασίας. Πράγματι, το φαινόμενο αυτό εμφανίζεται σε μια εποχή παρατεταμένης οικονομικής κρίσης όπου οι δημοκρατικές και προοδευτικές διαστάσεις πολιτικών που προηγουμένως συμβάδιζαν με τους όρους της ελεύθερης αγοράς παύουν να είναι παραγωγικές και «αναπτυξιακές».

Ο έλεγχος των ΜΜΕ αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την επιτυχημένη προέλαση των πολιτικών του αυταρχικού νεοφιλελευθερισμού. Στο ελληνικό μιντιακό σύστημα, που χαρακτηρίζεται ως πολωμένο-πλουραλιστικό σύμφωνα με την ταξινόμηση των Hallin και Mancini (2004), ο έλεγχος προκύπτει τόσο από τον κυβερνητικό έλεγχο των δημόσιων ΜΜΕ όσο και από την θέσπιση διατάξεων φιλικών στις επιδιώξεις των ιδιωτικών ΜΜΕ. Επιπρόσθετα, το ιδιοκτησιακό καθεστώς των ΜΜΕ και των πολιτικό-ιδεολογικών κατευθύνσεων τους διαδραματίζει τον δικό του ρόλο στον έλεγχο της πληροφορίας. Παράλληλα, στο πεδίο του διαδικτύου, η διασπορά αντίστοιχων λόγων μέσα από φιλικά προσκείμενους χρήστες κοινωνικών μέσων δικτύωσης αλλά και η αγορά διαφημιστικού χώρου από τις πλατφόρμες που μονοπωλούν το διαδίκτυο, αποτελούν δύο ακόμα διακριτά στοιχεία.

Στην Ελλάδα, ο αυταρχικός νεοφιλελευθερισμός άρχισε τυπικά να προελαύνει στις αρχές του 2010, μέσα από τις πολιτικές λιτότητας, των ιδιωτικοποιήσεων και της καταστολής που προήγαγε η ΕΕ και η λεγόμενη Τρόικα για την Ελλάδα της κρίσης, τις οποίες και ακολούθησαν όλες οι κυβερνήσεις της χώρας από τότε. Χαρακτηριστικό στοιχείο της περιόδου αυτής ήταν η απαξίωση της λαϊκής κυριαρχίας και βούλησης και η εστίαση σε κυβερνήσεις τεχνοκρατών και οικονομολόγων που υποτίθεται πως γνώριζαν καλύτερα από το εκλογικό σώμα το τι χρειάζεται να γίνει και τι πολιτικές θα πρέπει να ακολουθηθούν ώστε να βγει η χώρα από την κρίση, «να ξεπεράσει τις παθογένειες της» και να «επιστρέψει» στην «τροχιά της ανάπτυξης». Την περίοδο αυτή, η πολιτική πόλωση μεταξύ Δεξιάς και Αριστεράς στην Ελλάδα άρχισε να βαθαίνει ξανά. Η υπογραφή ενός τρίτου μνημονίου το καλοκαίρι του 2015 από την κυβέρνηση που ηγήθηκε ο ΣΥΡΙΖΑ, αλλά και η αύξηση των προσφυγικών ροών από το 2015 και έπειτα, αποτέλεσαν σημαντικά σημεία αναφοράς για την ελληνική Δεξιά, προκειμένου να διεκδικήσει εκ νέου την εξουσία και να επιχειρήσει να εκτοπίσει και να περιθωριοποιήσει την κοινωνική και πολιτική δυναμική της Αριστεράς. Ο σχετικά επιτυχημένος προσεταιρισμός (από τη ΝΔ) της λαϊκής δυσaréσκειας απέναντι στη συνέχιση της νεοφιλελεύθερης λιτότητας από μια αριστερή κυβέρνηση πραγματοποιήθηκε τόσο μέσα από την κεφαλαιοποίηση πολιτικών αποτυχιών (η

αναποτελεσματική διαπραγμάτευση του ΣΥΡΙΖΑ με την Τρόικα) και άλλων κρίσεων (π.χ. η τραγωδία στο Μάτι) που βάρυναν την κυβέρνηση του Σύριζα, όσο και μέσα από τη δαιμονοποίηση της Αριστεράς γενικότερα, τόσο από δεξιές και αντιδραστικές λογικές (που προήγαγαν εθνικιστικά, εμφυλιοπολεμικά πάθη), όσο και από ταξικές και τεχνοκρατικές (σχετικές με τη λεγόμενη «αριστεία»).

Η ΝΔ του Κυριάκου Μητσοτάκη φαίνεται πως συγκεντρώνει κομβικά χαρακτηριστικά αυτού που ονομάζεται «αυταρχικός νεοφιλελευθερισμός». Αυτά συνίστανται στη θέσπιση ενός πλήθους νόμων που διέπονται από τις λογικές της ελεύθερης αγοράς, προωθώντας ολιγοπωλειακά συμφέροντα και περιορίζοντας τις δυνατότητες δημοκρατικής διαβούλευσης αλλά και τις προοπτικές ανάπτυξης κοινωνικοπολιτικών αντιστάσεων στον νεοφιλελευθερισμό. Παράλληλα, στο κοινωνικό πεδίο, η κυβέρνηση της ΝΔ επιδιώκει τη συντηρητικοποίηση και αποπολιτικοποίηση της κοινωνίας, μέσα από ένα ευρύ φάσμα λόγων, πρακτικών και νομοθετήσεων.

Τα ελληνικά ιδιωτικά ΜΜΕ, τα οποία υπάγονται σε ομίλους επιχειρήσεων που ανήκουν και ελέγχονται από μεγάλες οικογένειες της ελληνικής αστικής τάξης που παραδοσιακά πρόκειται στη ΝΔ, υπερπροέβαλαν τις κρίσεις που αντιμετώπισε η διακυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ και τις ελλείψεις της, σμιλεύοντας παράλληλα το επικοινωνιακό προφίλ του Κυριάκου Μητσοτάκη και την προοπτική της διακυβέρνησης της χώρας από το κόμμα του, με περίπου μεσσιανικούς όρους, όπως είναι γενικά γνωστό. Η ΝΔ του Κ. Μητσοτάκη χρησιμοποίησε με ιδιαίτερα επιθετικό, αλλά και επιδέξιο τρόπο, τόσο τις ήττες του ΣΥΡΙΖΑ στην εξουσία όσο και τις δυνατότητες των ΜΜΕ - «παραδοσιακών» και «νέων» - και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης για προπαγανδιστικούς λόγους, κάτι που στέφτηκε από την εκλογική επιτυχία της ΝΔ τον Ιούλιο του 2019. Η επικοινωνιακή αυτή στρατηγική διατηρήθηκε και εντάθηκε στα χρόνια της διακυβέρνησης της ΝΔ που ακολούθησαν, μέχρι και σήμερα. Σχηματικά, χαρακτηρίζεται από τη θετική πλαισίωση της κυβέρνησης της ΝΔ στα «παραδοσιακά» ΜΜΕ και της διατήρησης μιας απυρόβλητης και «ατσαλάκωτης» εικόνας του πρωθυπουργού, την υπερ-προβολή των θέσεων της κυβέρνησης και των μελών της, και την υπο-παρουσίαση, συνήθως με αρνητικούς όρους, των θέσεων της αντιπολίτευσης, ιδιαίτερα δε της Αριστεράς. Η θετικότητα αυτή προκύπτει από τον κυβερνητικό έλεγχο της ΕΡΤ (με τον διορισμό του πρώην επικοινωνιακού διευθυντή της ΝΔ στη θέση του προέδρου της ΕΡΤ), την οικονομική στήριξη ενός πλήθους μέσων στο πλαίσιο της πανδημίας (μέσα από τη γνωστή «λίστα Πέτσα»), αλλά και την προαγωγή άλλων ευνοϊκών για τα ιδιωτικά μέσα ρυθμίσεων, σχετικών για παράδειγμα, με την αδειοδότηση των ιδιωτικών τηλεοπτικών μέσων.

Παρόλες τις κρίσεις και τις πολύμορφες αποτυχίες της διακυβέρνησης του Κυριάκου Μητσοτάκη, τα ΜΜΕ φαίνεται να επιμένουν στη διαρκή θετική αποτίμηση της κυβέρνησης και των πολιτικών της, με τρόπο μονοδιάστατο και μανιχαϊστικό, συχνά αναπαράγοντας μια ψευδεπίγραφη λογική του «μη χείρον βέλτιστον». Η φιλοκυβερνητική στάση των ελληνικών ΜΜΕ αποτελεί οργανικό τμήμα των μηχανισμών και των πολιτικών της εγχώριας μορφής του αυταρχικού νεοφιλελευθερισμού. Αυτό δεν συνίσταται μόνο στη μονοδιάστατη αναπαράσταση των κυβερνητικών πολιτικών με θετικούς όρους και την υποτίμηση των μη-νεοφιλελεύθερων λόγων και πολιτικών. Συνίσταται, επίσης, στην αναπαραγωγή συντηρητικών, αντι-αριστερών, ξενοφοβικών, ρατσιστικών, εθνικιστικών, αλλά και πατριαρχικών και σεξιστικών λόγων και θεαμάτων, που εν δυνάμει εγείρουν φοβικά, αντί-πολιτικά, και εν γένει συντηρητικά αντανάκλαστικά στην κοινωνία. Συγχρόνως, θα πρέπει κανείς να προσθέσει και τη διάχυση ψευδεπίγραφων ειδήσεων και λόγων, μη-λογικών αιτιάσεων, και θυμικών εξάρσεων που χαρακτηρίζουν πολλές από τις πρακτικές των ΜΜΕ στην Ελλάδα (1), αλλά και αλλού. Στα κοινωνικό-ιστορικά συμφραζόμενα της εποχής μας, η δραστηριότητα των ΜΜΕ με τέτοιους όρους αποσκοπεί στην υποβάθμιση της ποιότητας του κοινωνικού διαλόγου, στη διάλυση της κριτικής ισχύος της δημοσιότητας και στην προοπτική της παγίωσης των ιδεολογικό-πολιτικών χαρακτηριστικών της κυβέρνησης της ΝΔ. Σε συνδυασμό με το πλήθος των αυταρχικό-νεοφιλελεύθερων νομικών διατάξεων και μεταρρυθμίσεων που έχουν ψηφιστεί από τη ΝΔ αλλά και με την ένταση και αναβάθμιση των κατασταλτικών κρατικών μηχανισμών, τα ΜΜΕ συντονίζονται με μια ηγεμονική στρατηγική της ΝΔ που αποβλέπει στη συντηρητικοποίηση της κοινωνίας και την περιθωριοποίηση της Αριστεράς. Το τελευταίο, άλλωστε, αποτελεί και ένα διακαή πόθο της ακροδεξιάς πτέρυγας της σημερινής κυβέρνησης (2).

Σημειώσεις:

1. Ενδεικτικά, πολλές από τις συχνές τοποθετήσεις του Άδωνη Γεωργιάδη στα ΜΜΕ: [Γεωργιάδης για ακρίβεια: Το Σάββατο που πήγα σούπερ μάρκετ με έβγαλαν 7 σέλφι - Ο κόσμος είναι ώριμος και καταλαβαίνει](#) · [Α.Γεωργιάδης: «Για το ακριβό ρεύμα φταίει ο Β.Πούτιν και η Αριστερά – Δεν μειώνουμε την τιμή γιατί είστε πλούσιοι](#) · [Γεωργιάδης: Επιμένω ότι η Αριστερά ευθύνεται για την ακρίβεια στην ενέργεια - Κάθε φορά κάποιοι μουρλοί σταματούν τα έργα για φτηνό ρεύμα](#)
2. Ενδεικτικά, [Βορίδης: Βαρίδι η αριστερά στη πρόοδο της κοινωνίας](#).

|_____|

Παραπομπές:

Borsuk İ., Dinç P., Kavak S., Sayan P. (2022). Consolidating and Contesting Authoritarian Neoliberalism in Turkey: Towards a Framework. Στο Borsuk İ., Dinç P., Kavak S., Sayan P. (επιμ.) *Authoritarian Neoliberalism and Resistance in Turkey*. Palgrave Macmillan, Singapore.

Daniel C. H. & Paolo M. (2004). *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Poulantzas, N. (1978/2014). *State, Power, Socialism*. London: Verso.

Θεσμική και παράτυπη παρακώλυση της ερευνητικής δημοσιογραφίας στην Ελλάδα

Φωτεινή Κοκκινάκη

Δημοσιογράφος, Γενική Γραμματέας της Ελληνικής Ένωσης
για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Εξετάζοντας με μια κριτική ματιά το μιντιακό τοπίο της Ελλάδας, όπως αυτό έχει διαμορφωθεί στη σημερινή συγκυρία, με την πλειονότητα των δημοσιογραφικών οργανισμών να ανήκουν σε επιχειρηματικούς ομίλους, προκύπτει ένα καθόλου ρητορικό αλλά αμείλικτα ρεαλιστικό ερώτημα: τι είδους δημοσιογραφία μπορεί να υπάρξει στην Ελλάδα; Οι σφοδρές περικοπές που έγιναν κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, κατάφεραν το πρώτο οξύ πλήγμα διαμορφώνοντας ένα περιβάλλον που λειτουργεί μέσα από copy-paste, επιλογή θεμάτων που «πουλάνε» και τηλεδικών, ακριβώς επειδή αυτά τα στοιχεία επιφέρουν οικονομικά κέρδη στους παραπάνω ομίλους. Αυτή είναι η «δημοσιογραφία» που παραγκωνίζει την ουσία και αναπαράγει χωρίς κριτική τις ανακοινώσεις της εκάστοτε κυβέρνησης ή της αστυνομίας, ακόμα και τα δελτία τύπου των εταιρειών χωρίς να προηγηθεί διασταύρωση της κάθε είδησης ή πληροφορίας. Όλα τα παραπάνω δεν έχουν καμία σύνδεση με τον κώδικα δεοντολογίας του δημοσιογραφικού επαγγέλματος. Αντίθετα το υποβαθμίζουν, οδηγώντας το στη σημερινή κατάσταση.

Στον αντίποδα στέκεται η ερευνητική δημοσιογραφία ως εγγυητικός πόλος ελέγχου και αποδόμησης των πεπραγμένων της εκάστοτε εξουσίας. Η ερευνητική δημοσιογραφία που δρα για το δημόσιο συμφέρον, ακριβώς επειδή δεν βασίζεται σε ένα σύστημα κερδών, αλλά σε ένα αξιακό σύστημα αρχών και διατηρεί ζωντανή την αντίληψη ότι η δημοσίευση είναι η πηγή της δικαιοσύνης.

Εκτός από την εικόνα του μιντιακού τοπίου όμως, τους τελευταίους μήνες έχουν έρθει ενώπιον μας και άλλα, ιδιαιτέρως ανησυχητικά στοιχεία, τα οποία δυσχεραίνουν ακόμη περισσότερο την άσκηση της ερευνητικής δημοσιογραφίας.

Μέσα από μία σειρά αποκαλυπτικών ρεπορτάζ και δημόσιων παρεμβάσεων, έχει γίνει ευρέως γνωστό το ζήτημα των παρακολουθήσεων πολιτών και δημοσιογράφων. Το θέμα είναι ιδιαιτέρως σύνθετο και παρότι υποβαθμίζεται συστηματικά, μέσω της μη προβολής του, από την πλειονότητα των ΜΜΕ στην Ελλάδα, είναι σαφές ότι παραπέμπει σε πρακτικές που δεν επηρεάζουν μόνο τους δημοσιογράφους και το δημοσιογραφικό επάγγελμα. Πρόκειται για ζήτημα ουσίας που τίθεται στο επίκεντρο

των παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων καθώς αφορά την ελευθερία του λόγου και της έκφρασης και, τελικά, τη δημοκρατία.

Περί τα μέσα του Νοεμβρίου 2021, ρεπορτάζ της Εφημερίδας των Συντακτών (Τερζής) αποκάλυψε ότι πολίτες βρίσκονταν σε καθεστώς παρακολούθησης από την Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών (ΕΥΠ). Ο δημοσιογράφος του [Solomon](#)² Σταύρος Μαλιχούδης αναγνώρισε τον εαυτό του στα έγγραφα που ήρθαν στο φως της δημοσιότητας, πυροδοτώντας μια σειρά αποκαλύψεων γύρω από το θέμα των παρακολουθήσεων, αναγκάζοντας την κυβέρνηση να δώσει απαντήσεις, οι οποίες όμως δεν ήταν πλήρεις και ενείχαν αντιφάσεις (Λεοντόπουλος, Χονδρόγιαννος, Μιχαλούδης, 2022). Το Μάρτιο 2021, με την υπερψήφιση του άρθρου 87 του ν. 4790/2021, άλλαξαν δομικά οι κανόνες γύρω από την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών και θεσπίστηκε η μη υποχρέωση γνωστοποίησης σε περιπτώσεις που σχετίζονται με ζητήματα εθνικής ασφάλειας. Συγκεκριμένα, η Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (ΑΔΑΕ) «έχασε» πλέον τη δυνατότητα να γνωστοποιεί στους πολίτες την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών τους από την ΕΥΠ, ενώ η μέχρι πρότινος νομοθεσία προέβλεπε ότι με την ολοκλήρωση της περιόδου άρσης του απορρήτου, η ΑΔΑΕ μπορούσε γνωστοποιεί την άρση στον άνθρωπο που την υπέστη, με προϋπόθεση η γνωστοποίηση να μη θέτει σε κίνδυνο το αντικείμενο της έρευνας. Λίγο καιρό αργότερα, τρία μέλη της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών, συνυπέγραψαν άρθρο στο επιστημονικό περιοδικό «Constitutionalism» (Ράμμος, Γκρίτζαλης & Παπανικολάου, 2021) διατυπώνοντας την επιστημονική τους άποψη αναφορικά με το νέο νόμο και σημειώνοντας ότι δεν είναι συμβατός με τους ισχύοντες κανόνες δικαίου. Στο άρθρο τους υποστηρίζουν ότι η νέα διάταξη ενδέχεται να παραβιάζει την συνταγματικά κατοχυρωμένη προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών - άρθρο 19: Απόρρητο Επιστολών, Ανταπόκρισης & Επικοινωνίας, το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, καθώς και τον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στις 22 Φεβρουαρίου 2022, το Solomon υπέβαλε μηνυτήρια αναφορά κατά της ΕΥΠ στον Άρειο Πάγο, με αίτημα τη διερεύνηση του ενδεχομένου να έχουν τελεστεί αδικήματα από στελέχη μιας υπηρεσίας και πράξεις που όπως σημειώνουν «βάλλουν κατά του κράτους δικαίου, καθώς και θεμελιωδών δικαιωμάτων» (Solomon, 2022).

Στο πλαίσιο που χαρτογραφήθηκε παραπάνω, υπό την ασφυκτική πίεση και ανασφάλεια της μη διασφάλισης του απορρήτου είναι σαφές ότι ακόμα και η διαδικασία υλοποίησης του ρεπορτάζ ή της έρευνας δεν προχωρά χωρίς κόστος και μεγάλη προσπάθεια. Κομβικότερο όλων είναι το θέμα των δημοσιογραφικών πηγών, ένα

κεφάλαιο κρίσιμο προκειμένου να μπορεί να ολοκληρωθεί με εγκυρότητα ένα θέμα, ένα κεφάλαιο κρίσιμο για τον έλεγχο της εξουσίας και τη δημοκρατία. Με τις παρακολουθήσεις μέσω τηλεφώνων, social media, αλλά και άλλων εφαρμογών, οι δημοσιογράφοι οριακά μπορούν να εγγυηθούν την ανωνυμία των πηγών τους. Αυτό ανάγεται σε ακόμα μεγαλύτερο πρόβλημα όταν οι πηγές ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες, όπως για παράδειγμα οι αιτούντες άσυλο, ή οι μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος (whistleblowers).

Η έλλειψη ανωνυμίας είναι καθοριστική και θέτει ανυπέβλητα εμπόδια στην άσκηση της ερευνητικής δημοσιογραφίας, ενώ είναι ξεκάθαρο ότι εκθέτει ανθρώπους σε κίνδυνο. Ποιο θύμα/μάρτυρας/πληροφοριοδότης-τρια θα νιώσει ασφάλεια ότι προστατεύονται τα στοιχεία του υπό τα νέα δεδομένα των παρακολουθήσεων και ειδικότερα τη στιγμή που η νέα ρύθμιση του Μαρτίου 2021 δεν αφήνει περιθώριο ένας άνθρωπος του οποίου το απόρρητο της επικοινωνίας έχει αρθεί να είναι σε θέση να διεκδικήσει τα δικαιώματά του; Το πλήγμα είναι σοβαρό και βάζει σαφή φραγμό στην ερευνητική δημοσιογραφία, στην πολυφωνία και στην διερεύνηση της αλήθειας των γεγονότων. Την ίδια ώρα, μας γυρνά σε παρελθοντικές πρακτικές μη δημοκρατικών καθεστώτων, αυτών που όντως απειλούνταν από την αλήθεια και την αποκάλυψή της. Παράλληλα με την εξέλιξη του θέματος των παρακολουθήσεων, τα τελευταία χρόνια γινόμαστε μάρτυρες συστηματικής στοχοποίησης και διώξεων δημοσιογράφων που ερευνούν θέματα δημοσίου συμφέροντος μέσω καταγγελιών, εξωδίκων και στρατηγικών αγωγών ενάντια στη συμμετοχή του κοινού (Strategic Lawsuit Against Public Participation). Ο στόχος όλων των διώξεων είναι σαφής και αφορά την ηθική και οικονομική εξόντωση των εναγόμενων δημοσιογράφων, μια πρακτική που συμβαίνει εντός και εκτός ελληνικών συνόρων. Χαρακτηριστικό – αλλά όχι μοναδικό - είναι το παράδειγμα της δημοσιογράφου του Alterthess Σταυρούλας Πουλημένη (η υπόθεση θα εκδικαστεί στον Μάιο 2022), από την οποία η εταιρεία «Ελληνικός Χρυσός» αξιώνει αποζημίωση 100.000 για παράνομη επεξεργασία προσωπικών δεδομένων (Δασκαλοπούλου, 2021).

Η πρακτική αυτή, δεν στοχεύει μόνο τα πρόσωπα στα οποία απευθύνεται η εκάστοτε νομική ενέργεια. Και αυτό γιατί ο αντίκτυπος είναι πολλαπλάσιος, ως μέρος μιας ευρύτερης στόχευσης που αφορά οριζόντια τη δημοσιογραφική κοινότητα: Να αποτραπούν άλλα μέλη της από το να ασχοληθούν στο μέλλον με συναφή ζητήματα δημοσίου συμφέροντος. Άλλο ένα πλήγμα στην πολυφωνία και τη διερεύνηση της αλήθειας των γεγονότων, με πρώτα θύματα τους δημοσιογράφους οι οποίοι διώκονται συστηματικά.

Τα γεγονότα αυτά συνθέτουν ένα πνιγηρό περιβάλλον σε σχέση με την άσκηση της ερευνητικής δημοσιογραφίας στην Ελλάδα, τόσο για τους δημοσιογράφους όσο και για το αναγνωστικό κοινό. Διότι αν δεν παράγονται ερευνητικά ρεπορτάζ που επιχειρούν να αποδομήσουν το κυρίαρχο αφήγημα μιας εταιρείας, ενός επιχειρηματικού ομίλου ή και μίας κυβέρνησης, είμαστε «καταδικασμένοι» να διαβάζουμε μόνο όσα προωθούν οι παραπάνω. Ανέφερα και προηγουμένως ότι το πιο κρίσιμο κεφάλαιο αφορά την ελευθερία του τύπου, η οποία βάλλεται συστηματικά και κατάφορα από πρακτικές όπως οι παρακολουθήσεις αλλά και οι διώξεις ερευνητών δημοσιογράφων. Υπό όλες αυτές τις συνθήκες, οι δημοσιογράφοι που εργάζονται σε ερευνητικά και ανεξάρτητα ΜΜΕ καλούνται να ολοκληρώσουν τη δουλειά που υπηρετούν. Η δουλειά τους είναι πολύτιμη και η στήριξή μας σε αυτή απολύτως αναγκαία, τόσο για τη διασφάλιση της πολυφωνίας όσο και για τον έλεγχο της εκάστοτε κατάστασης αλλά και για τη Δημοκρατία. Αξιοσημείωτη, αν και όχι παράδοξη, είναι και η έλλειψη αναφορών σχετικά με τα όσα αναλύονται στο κείμενο αυτό στο λεγόμενο «κυρίαρχο» μιντιακό σύστημα, το οποίο μόνο κατ' εξαίρεση έχει αναφερθεί σε περιπτώσεις διώξεων και παρακολουθήσεων δημοσιογράφων και μάλιστα, προβάλλοντας ως κυρίαρχη την κυβερνητική απάντηση. Την ώρα δηλαδή που η Επιτροπή Πολιτικών Ελευθεριών, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων για τη Δημοκρατία, το Κράτος Δικαίου και την Παρακολούθηση των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (DRFMG) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου έστειλε επιστολή προς τον πρωθυπουργό Κυριάκο Μητσοτάκη και προς τον υπουργό Δικαιοσύνης Κώστα Τσιάρα (avgj.gr, 2021), υπογραμμίζοντας την ανάγκη λήψης μέτρων σε σχέση με τις καταγγελίες για παρακολούθηση δημοσιογράφων από την ΕΥΠ και τις περιπτώσεις στρατηγικών αγωγών ενάντια στη συμμετοχή του κοινού (SLAPP), την ώρα που η πλειονότητα των ερευνητικών ΜΜΕ της Ελλάδας και της Ευρώπης (Stamatoukou, 2021) έχουν καταδικάσει αυτές τις πρακτικές, με ανακοινώσεις αλλά και μακροσκελή ρεπορτάζ, οι μεγάλοι όμιλοι ΜΜΕ της χώρας δεν έχουν κάνει ουδεμία σχετική αναφορά. Η ΕΣΗΕΑ επίσης καταδίκασε αυτή την πρακτική αναφέροντας ρητά ότι η αντιμετώπιση της ερευνητικής δημοσιογραφίας ως απειλής δεν αρμόζει σε δημοκρατικά καθεστώτα (ΕΣΗΕΑ, 2021).

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν δύο ταχύτητες στα ελληνικά ΜΜΕ, τα οποία κινούνται παράλληλα αλλά με διαφορετική στοχοθεσία και θεματικές. Γιατί δεν είναι μόνο το θέμα των διώξεων και των παρακολουθήσεων που δε βρίσκει χώρο στα παραπάνω ΜΜΕ αλλά και τα ίδια τα θέματα για τα οποία βρίσκονται σε αυτό το στόχαστρο οι δημοσιογράφοι και αφορούν συνήθως κατάφορες παραβιάσεις δικαιωμάτων, κατάχρηση δημόσιου χρήματος, αυθαιρεσίες σε βάρος του δημοσίου, και άλλα

συναφή πεδία. Κρίσιμη για την επόμενη μέρα της ερευνητικής δημοσιογραφίας συνολικά, είναι η εξασφάλιση ενός νομοθετικού πλαισίου που θα θωρακίζει τους δημοσιογράφους έναντι τέτοιου τύπου διώξεων, ώστε να μπορούν να προχωρούν στη δημοσίευση ιστοριών και ερευνών δημοσίου συμφέροντος και να προστατεύονται από κακόβουλες και εξοντωτικού τύπου διώξεις. Παράλληλα, εξίσου κρίσιμη είναι και η διασφάλιση του ρόλου και της απρόσκοπτης λειτουργίας της [Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών](#), η οποία πρέπει να μπορεί να επιτελεί τον ρόλο της όπως αυτός ορίζεται από το Σύνταγμα.

Η δημοσιογραφία ως πυλώνας που στηρίζει την ελευθερία του τύπου και τη Δημοκρατία πρέπει να λειτουργεί ανεξάρτητα και να προστατεύεται από την αυθαιρεσία της εξουσίας και των ισχυρών οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων. Μόνο έτσι επιτελεί το ρόλο της στην κοινωνία, καταλήγοντας στην πολύπλευρη ενημέρωση των πολιτών.

Παραπομπές:

Αvgi.gr (2 Δεκ. 2021). *Κυριάκος Μητσοτάκης / Επιστολή κόλαφος του ευρωκοινοβουλίου για την ελευθερία του Τύπου*. Διαθέσιμο στο https://www.avgi.gr/koinonia/402350_epistoli-kolafos-toy-eyrokoinoboylioy-gia-tin-eleytheria-toy-typoy

Δασκαλοπούλου, Ντ. (04 Νοε 2021). «Χρυσή» αγωγή με στόχο τη φίμωση του Τύπου. *Efsyn.gr*. Διαθέσιμο στο https://www.efsyn.gr/ellada/dikaioyeni/317620_hrysi-agogi-me-stoho-ti-fimosi-toy-typoy

ΕΣΗΕΑ (16 Νοε 2021). *Ψήφισμα της Τακτικής Γενικής Συνέλευσης της ΕΣΗΕΑ της 16ης Νοεμβρίου 2021*. Διαθέσιμο στο <https://www.esiea.gr/psifisma-tis-taktikis-genikis-syneley/>

Λεοντόπουλος, Ν., Χονδρόγιαννος, Θ. & Μιχαλούδης, Σ. (04 Ιαν. 2022) Παρακολουθήσεις ΕΥΠ: Σιωπή, ο βασιλιάς ακούει!. *Reportersunited.gr*. Διαθέσιμο στο <https://www.reportersunited.gr/7359/parakolythiseis-eyp-siopi-o-vasilias-akoyei/>

Ράμμος, Χρ., Γκρίτζαλης Σ. & Παπανικολάου Αι. (2021). *Αντίθεση του άρθρου 87 Ν. 4790/2021 προς τις εγγυήσεις της ΕΣΔΑ για διαφύλαξη του απορρήτου των επικοινωνιών*. Διαθέσιμο στο <https://www.constitutionalism.gr/2021-04-07-rammos-gritzalis-pananikolaou-aporrito-epikinonion/>

Σύνταγμα της Ελλάδας. άρθρο 19. Διαθέσιμο στο <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-19/>

Stamatakou, E (16 Νοε 2021). Greek Intelligence Service Accused of 'Alarming' Surveillance Activity. *Balkaninsight.com*. Διαθέσιμο στο https://balkaninsight.com/2021/11/16/greek-state-spies-on-journalists-lawyers-civil-servants-report/?fbclid=IwAR1oKxb3GZr9QTcokgYq4A2NPLcaunq95D_gvEYHJoF18KQfs31U09nl29I

Solomon.gr (04 Μαρ. 2022). Το Solomon στέλνει στον Άρειο Πάγο τις παρακολουθήσεις πολιτών από την ΕΥΠ. Διαθέσιμο στο https://wearesolomon.com/mag/logodosia/to-solomon-stelnei-ston-areio-pago-tis-parakolouthiseis-politon-apo-tin-eyp/?lang=el&fbclid=IwAR1h-OraQA9IPssOs81pFj6U-dinO7R1znP0rf_bkYeXzMymE4G4lw2Lnag

Τερζής, Δ (14 Νοε 2021). Πολίτες σε καθεστώς παρακολούθησης από την ΕΥΠ. *Efsyn.gr*. Διαθέσιμο στο https://www.efsyn.gr/themata/thema-tis-efsyn/319063_polites-se-kathestos-parakoloythisis-apo-tin-eyp

Για μια θεωρία των Κρίσεων: «Κρισιακό τούνελ» και «δίψα για ενημέρωση»

Θωμάς Σιώμος

Διδάσκων Τμήματος Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ, μεταδιδακτορικός ερευνητής

Η δεκαετία 2012-2022 αφήνει ένα αποτύπωμα με καθοριστικές συναισθηματικές και κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις εξαιτίας της χρηματοπιστωτικής κρίσης, της πανδημικής που ακολούθησε και της ουκρανικής που ξετυλίγεται αυτήν τη περίοδο. Τα χρόνια αυτά αποτελούν απόδειξη πως κάθε κρίση μάς «κουβαλά» στον χρόνο και μάς πηγαίνει παρακάτω. Από «κρίση σε κρίση» απλώνεται το νήμα των ζώων του καθένα και της καθεμιάς από εμάς.

Στη βιβλιογραφία μπορεί να διακρίνει κανείς έργα που πραγματεύονται το ζήτημα της κρίσης, είτε στη θεωρητική είτε στην ιστορική διάστασή της· έργα στα οποία η κρίση αναφέρεται ως καθοριστικός κοινωνικός, πολιτικός ή οικονομικός παράγοντας. Πρόκειται για μια «σύνθετη και αμφίσημη έννοια που εμφανίζεται αρχικά στον ιατρικό και τον δικαιοσύνη λόγο» (βλ. Koselleck, 1988 και Περεζούς, 2007, όπως αναφέρονται στο Stavrakakis κ.ά, 2018). Στον 20ό αιώνα αυτά τα δύο νοήματα της Κρίσης συναντιούνται στο έργο του Antonio Gramsci, ο οποίος, σε μια προσπάθεια να περιγράψει διάφορες εκδηλώσεις της κρίσης – πολιτικές, οικονομικές, νοήματος και ούτω καθεξής – συναρθρώνει αυτά τα δύο νοήματα της κρίσης σε μια κατανόηση της τελευταίας ως «κρίσιμης κατάστασης», κατά την ιατρική ορολογία, και «τελικής απόφασης»-κρίσης, κατά την αντίστοιχη δικαιοσύνη» (βλ. Stavrakakis κ.ά. 2018).

Στο θεμελιακό έργο για τη φαινομενολογία και τη θεωρία της κοινωνικής κατασκευής της πραγματικότητας, των Berger και Luckmann, διατυπώνονται ερωτήματα για το «σημείο εισόδου» στο νόημα της κρίσης και ιδίως για τους μηχανισμούς θεσμοποίησης και νομιμοποίησής της. Εκείνο που παρατηρείται στον σύγχρονο δημόσιο και ιδιωτικό λόγο είναι η συστηματική κατασκευή της πραγματικότητας ως μιας πραγματικότητας κρισιακής, νοηματοδοτήσεις της οποίας αναζητούνται και εντοπίζονται στον λόγο των ΜΜΕ. Οι Berger και Luckmann, παρόλο που επικεντρώνονται στο όλον, δεν παραβλέπουν την ύπαρξη επιμέρους νοηματοδοτήσεων τις οποίες ονομάζουν υπο-σύμπαντα νοήματος· αυτά μπορεί να είναι φανερά ή όχι, να συνδέονται με κάποια συλλογικότητα, να οδηγούν σε ποικιλία οπτικών και προοπτικών. Τα συγκεκριμένα υπο-σύμπαντα φαίνεται να διαδραματίζουν

έναν - κατά Giddens - διπλό ερμηνευτικό ρόλο εφόσον συνιστούν ταυτόχρονα γνώση για την κοινωνική βάση και προϊόν της.

Είναι πλέον φανερό πως στις εννοιολογήσεις της, η Κρίση, είτε ως συστατικό στοιχείο του κοινωνικού και του πολιτικού πεδίου είτε ως κοινωνική και πολιτική συγκυρία, συγκροτείται και μεσολαβείται από τον λόγο ως Κρίση. Για την ανάδειξη αυτής της προσέγγισης σχετικά με τον λόγο της κρίσης, ανατρέχουμε στο έργο των Laclau, Barthes και Hay.

Ο πρώτος μας προτρέπει να κατανοήσουμε την κρίση ως εξάρθρωση, κατανοώντας το κοινωνικό ως καταστατικά ανταγωνιστικό, ημιτελές και ενδεχομενικό, εφόσον διαμορφώνεται μέσα από τον ανταγωνισμό διαφορετικών συναρθρώσεων που επιχειρούν να ηγεμονεύσουν στο πολιτικό και κοινωνικό πεδίο. Ο Laclau ανατρέπει στην κατηγορία του μύθου για να αποδώσει μία από τις βασικότερες ενδείξεις μιας υπέρπουσας Κρίσης, δηλαδή, την εκ νέου συρραφή των εξαρθρώσεων και τη συγκρότηση νέων πεδίων αναπαράστασης. Ως εκ τούτου, ο μύθος προσφέρεται για τη θεωρητική προσέγγιση της κρίσης ως τόπου εκδήλωσης των οντολογικών προϋποθέσεων της και των οντικών εκδηλώσεών της.

Ωστόσο, όπως θα μας υποδείξει ο Barthes, θεμελιωτής της έννοιας του μύθου στη σύγχρονη σκέψη, ο τελευταίος δεν θα μπορούσε να ιδωθεί μόνο ως ένδειξη της κρίσης, αλλά ταυτόχρονα ως κάτι που τη συγκροτεί, διαμορφώνοντας έναν μύθο για την κρίση ή, σύμφωνα με τη δική μας πρόταση, έναν «μυθικό» και «μυθοποιητικό» «κρυσιακό λόγο» που συγκροτείται από ένα σύνολο επιμέρους αφηγήσεων. Εδώ υπεισέρχεται η προσέγγιση του Hay, ο οποίος από διαφορετική σκοπιά, αλλά όχι ασύμβατη με την παραπάνω, μάς καλεί να προσεγγίσουμε την Κρίση υπό το πρίσμα μιας αφήγησης που ανασυγκροτεί την πληθώρα διάσπαρτων γεγονότων ως «συμπωμαμάτων». Σύμφωνα με τον Hay, η κρίση καθαυτή φαίνεται να απαιτεί μια αποφασιστική παρέμβαση, το ίδιο το γεγονός ότι συναρθρώνεται και διαμεσολαβείται από τον λόγο αποτελεί την απόδειξη της διάρκειάς της στον χρόνο.

Αυτές οι τρεις θεωρητικές κατηγορίες της εξάρθρωσης, του μύθου και της αφήγησης συμβάλλουν στη διερεύνησή μας σχετικά με το σημείο εισόδου σε κάθε εποχή της κρίσης και τις νοηματοδοτήσεις που τη θεσμοποιούν και τη νομιμοποιούν, αλλά και εκείνες που τείνουν να συγκροτήσουν έναν λόγο κριτικό που συνομιλεί με τον κυρίαρχο αμφισβητώντας την ηγεμονία του. Η κρίση, συνεπώς, ενυπάρχει στους μύθους ή/και συνιστά η ίδια έναν μύθο που είναι με τη σειρά του ατελής και δυνάμει ηγεμονικός. Ταυτόχρονα, θέτει ένα δυνητικά απεριόριστο ορίζοντα εγγραφής νέων

εξαρθρώσεων και συγκρότησης κοινωνικών φαντασιακών που με τη σειρά τους καθίστανται αντικείμενα ποικίλων αφηγήσεων.

Επιπλέον, ανάμεσα στα εννοιολογικά εργαλεία που επιστρατεύτηκαν στην ελληνική και τη διεθνή βιβλιογραφία για την κατανόηση των κοινωνικών και πολιτικών προεκτάσεων της ελληνικής κρίσης, προνομιακή θέση λαμβάνουν η βιοεξουσία και η βιοπολιτική, έννοιες που αναπτύχθηκαν συστηματικά στο έργο του Michel Foucault, καθώς και οι έννοιες της γυμνής ζωής και της κατάστασης εξαίρεσης που αντλούνται κυρίως από το έργο του Giorgio Agamben. Διατρέχοντας τις θεωρητικές προσεγγίσεις για τις ειδικές συνθήκες κοινωνικής και πολιτικής διαχείρισης της κρίσης στην Ελλάδα, διαπιστώνει κανείς με ευκολία ότι οι παραπάνω έννοιες απαντούν κατ' επανάληψη στην επεξεργασία και ανάλυση, αφενός του κρισιακού πολιτικού λόγου, αφετέρου της συγκρότησης μιας νέας υποκειμενικότητας στο περιβάλλον της, μιας νέας κατανόησης του εαυτού και του ανθρώπινου σώματος.

Σε αυτό το πλαίσιο παρατηρούμε πως κάθε κρίση προσομοιάζει με τούνελ και έχει ένα σημείο εισόδου. Η διαδρομή μας από κρίση σε κρίση μοιάζει με μια διαδρομή από τούνελ σε τούνελ. Στη διάρκεια αυτής τη κλειστής διαδρομής δεν μπορείς να έχεις οπτική επαφή με τους ανοιχτούς ορίζοντες της ομαλότητας· τα μοτίβα που ξετυλίγονται είναι παρόμοια και η δίψα για ενημέρωση και πληροφορία καθίσταται επιτακτική.

Κάθε κρίση, λοιπόν, διαθέτει ένα εναρκτήριο σημείο, μια αφετηρία, που ουσιαστικά λειτουργεί ως «διακόπτης», δηλαδή ως σημείο εισόδου της Κρίσης στο δημόσιο και ιδιωτικό βίο, το οποίο στη συνέχεια επιτρέπει τη διάχυση και την παγίωσή της. Μια στατιστική διαπίστωση του δημοσιονομικού ελλείμματος, το πρώτο κρούσμα του covid 19 στην Ελλάδα, οι πρώτες εικόνες της εισβολής στην Ουκρανία είναι ικανές αφορμές/σημεία εισόδου για να ξεκινήσει η νοηματοδότηση της κρίσης ως ενός καθολικού συμβάντος. Σχεδόν αυτόματα δημιουργούνται και μεσοποιούνται οι προϋποθέσεις της επέκτασης της συγκεκριμένης νοηματοδότησης και σε άλλα γεγονότα, πέραν των εναρκτήριων, ώστε να φτάνουμε σε σημείο να συζητάμε για την ιστορική περίοδο της κρίσης. Ακολούθησε η εμβάθυνση ή η μετάβαση του κοινωνικού πεδίου στην κρισιακή πραγματικότητα που διαθέτει δυναμικό χαρακτήρα και εξέλιξη, ακολουθώντας σταδιοποίηση ανάλογη του πένθους. Αν η κρίση ισούται (ή βιώνεται ως) συμβολικός θάνατος τότε το πένθος εγκαθίσταται στα συλλογικά και ατομικά υποκείμενα της και τα συνοδεύει από το σημείο εισόδου, στο σημείο εξόδου, από την άρνηση στην αποδοχή, στον συμβιβασμό, στην εξοικείωση με την ιδέα της ματαίωσης.

Έτσι, η διαδρομή από τη μια γεγονική κορύφωση (milestone) στην άλλη προσομοιάζει με το σχήμα του «τούνελ» στο οποίο παρουσιάζονται προειδοποιητικές πινακίδες που ενημερώνουν το κοινό για την είσοδό σου σε αυτό (φάση προετοιμασίας) χωρίς καμία πληροφορία για τη «διάρκεια» και το «μήκος» της διαδρομής. Η ανάγκη για περισσότερη ενημέρωση κατά την περίοδο της κρίσης, μπορεί να ονομαστεί «ενημερωτική δίψα». Στη συγκεκριμένη συνθήκη, το κέντρο «βάρους» της κρίσης βρίσκεται εκτός των συλλογικών και των ατομικών υποκειμένων που την υφίστανται, που έχουν εισέλθει σε ένα τούνελ όπου δεν μπορούν να σταματήσουν για να το σκεφτούν, ούτε μπορούν να γυρίσουν πίσω και φυσικά ούτε μπορούν να μείνουν για πάντα μέσα σε αυτό. Κατά την είσοδο υπάρχει η βεβαιότητα/υπόσχεση πως στο τέλος ξανασυναντάς το φως· αναμονή/υπόσχεση που μεταφορικά ισοδυναμεί με την προσδοκία εξόδου και την ανάκτηση μιας νέας κανονικότητας, μιας νέας συνθήκης ομαλότητας. Σε αυτό το μεταφορικό σχήμα, το μόνο που οφείλει το κοινό/κοινωνία να κάνει είναι να ακολουθήσει τον δρόμο που επέλεξαν κάποιοι άλλοι (οι διαχειριστές της κρίσης και όσοι λαμβάνουν αποφάσεις) και να προχωρά μπροστά, όλο και βαθύτερα στο «κρυσιακό τούνελ», προκειμένου σύντομα να δει την έξοδο.

Πρόκειται για μια ιδιόρρυθμη ρευστή συνθήκη καθολικού ρίσκου και ριζοσπαστικής ενδεχομενικότητας, στην οποία, όπως περιγράψαμε, δεν υπάρχει η δυνατότητα της επιστροφής, συνιστώντας ουσιαστικά έναν μονόδρομο. Απουσιάζει καθοριστικά η πληροφορία της απόστασης από την έξοδο ενώ οι διαχειριστές κάνουν γνωστά μόνο τα κριτήρια κάτω από τα οποία η διαδρομή στο τούνελ θα τελειώσει και θα αποκαλυφθεί ξανά το φως.

Η αγωνία αποκτά κορυφώσεις που είναι ευθέως ανάλογες των κορυφώσεων της «δίψας για ενημέρωση», η οποία με τη σειρά της είναι ευθέως ανάλογη του κινδύνου και του φόβου που κυριαρχεί στο κοινωνικό σώμα. Είναι λοιπόν φυσικό κάτω από τις συγκεκριμένες συνθήκες το σημείο εξόδου να αποκτά χαρακτηριστικά νεύρωσης. Η οδύνη μεγαλώνει ακολουθώντας τους κύκλους των κυμάτων της πανδημίας, των δόσεων της οικονομικής βοήθειας και των συνεχών αξιολογήσεων της απόδοσης του κοινού. Σε αυτή τη συνθήκη η αντοχή στον πόνο αυξάνεται συνεχώς, καθώς το «κατώφλι»/ουδός του πόνου μετακινείται όλο και πιο βαθιά, αυξάνοντας την προσαρμοστικότητα και την αντοχή (societal resilience) του κοινού/κοινωνίας. Οι εικόνες, ο φόβος, οι παραχωρήσεις, οι θυσίες γίνονται βαθμιαία ολοένα και μεγαλύτερες και εντονότερες, λαμβάνοντας για ένα μέρος της κοινωνίας τη μορφή και το νόημα της τιμωρίας (λογική του κολασμού). Μαζί με τον κολασμό, αναδύεται η λογική της επιβράβευσης και οι συνεχώς αυξανόμενες (σε ποιότητα και ποσότητα

θυσίες/τιμωρίες) συνοδεύονται από την υπόσχεση/απαίτηση επιβράβευσης για όλα όσα το κοινωνικό σώμα έχει υποστεί.

Οι εξουσιαστικές μορφές που ενυπάρχουν στις επιτελέσεις της κρίσης αποτελούν και το βασικό συνδετικό δεσμό τους με τους μιντιακούς μηχανισμούς της νομιμοποίησης της κρισιακής πραγματικότητας, κάτι που είδαμε να επιβεβαιώνεται στην περίπτωση της πανδημίας. Ωστόσο η μεγάλη διαφορά μεταξύ της χρηματοπιστωτικής κρισιακής πενταετίας και της πανδημικής διετίας είναι η δυνατότητα των Μέσων να αντισταθούν στην κρίση και να μην πληγούν υλικά.

Στην πρώτη περίπτωση το μιντιακό τοπίο άλλαξε άρδην με κατάρρευση εκδοτικών οίκων και αλλαγή ιδιοκτησίας πολλών άλλων. Στη πανδημική κρίση, όμως, τα Μέσα δεν αφέθηκαν στις συνέπειες της κρίσης χωρίς οικονομική στήριξη. Η λεγόμενη «Λίστα Πέτσα» που δεν ήταν παρά η πρωτοβουλία της κυβέρνησης να επιβραβεύσει προκαταβολικά τα Μέσα για το έργο της ενημέρωσης που καταστατικά είναι υποχρεωμένα να προσφέρουν, δηλαδή να ενημερώνουν το κοινό που είναι βυθισμένο στο «κρισιακό τούνελ», καθόρισε το μιντιακό περιβάλλον. Από τη μία, υπονόμωσε την αξιοπιστία όσων Μέσων ακολουθούσαν το «κυβερνητικό σχέδιο» διαχείρισης της κρίσης καθώς από τους πολίτες αυτό βιώθηκε ως συναλλαγή και από την άλλη λειτούργησε ως ένα πλέγμα προστασίας και κυβερνητικού παρεμβατισμού σε ένα πεδίο που η έννοια της ελευθερίας θα έπρεπε να είναι κυρίαρχη.

Είναι αποδεδειγμένο πως η πενταετία 2011-2016 πλήγωσε τα Μέσα καθοριστικά υποβάλλοντας τα σε μια διαδικασία επιβίωσης με πολλές απώλειες κερδών, μέσων και θέσεων εργασίας. Αυτή η πενταετία τα προετοίμασε για να βουτηχτούν στη «θάλασσα» της μεροληψίας. Σε αυτή τη «μεροληπτική θάλασσα» ανοίχτηκαν ακόμη περισσότερο στη διάρκεια της πανδημικής κρίσης, ακυρώνοντας την όποια ελπίδα υπήρχε να επανακτήσουν κάποια δόση αμεροληψίας που είναι αναγκαία ώστε να παραμείνουν χρήσιμα και λειτουργικά για το κοινωνικό σύνολο και το δημόσιο διάλογο. Βουτηγμένα στη μεροληψία προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στη μία ή στην άλλη πλευρά χωρίς να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στο κοινό. Αυτή η απώλεια είναι αναντικατάστατη.

Ενδεικτική βιβλιογραφία:

Agamben, G. (2005). *Homo Sacer: Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, μτφρ. Παναγιώτης Τσιαμούρας. Αθήνα: Scripta.

Agamben, G. (2007). *Κατάσταση εξαιρέσης: Όταν η έκτακτη ανάγκη μετατρέπει την εξαιρέση σε κανόνα*, μτφρ. Μαρία Οικονομίδου. Αθήνα: Πατάκης.

Barthes, R. (2001 [1956]). Ο μύθος σήμερα. Στο Barthes, R. *Μυθολογίες, Μάθημα*, μτφρ: Γιάννης Κρητικός. Αθήνα: Ράππα, σσ. 199-205.

Hay, C. (1995). Rethinking Crisis: Narratives of the New Right and Constructions of Crisis. *Rethinking MARXISM*. Τ. 8, No 2.

Laclau, E. (1997 [1990]). *Για την επανάσταση της εποχής μας: Κοινωνική εξάρθρωση, ηγεμονία και ριζοσπαστική δημοκρατία*, μτφρ. Γιάννης Σταυρακάκης. Αθήνα: Νήσος.

Laclau, E. (1996). *Emancipations*. Λονδίνο, Νέα Υόρκη: Verso.

Laclau, E. & Mouffe, Ch. (2001 [1985]). *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*. Λονδίνο, Νέα Υόρκη: Verso.

Laclau, E. (2005). *On populist reason*. Λονδίνο, Νέα Υόρκη: Verso.

Μπέργκερ, Π. Λ. & Λούκμαν, Τ. (2003 [1966]). *Η κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας*, μτφρ. Κώστας Αθανασίου. Αθήνα: Νήσος.

Stavrakakis, Y., Katsambekis, G., Kioukciolis, Nikisianis N., Siomos T. (2018). "Populism, anti-populism and crisis" *Contemporary Political Theory* 17(4).

Πόλεμος, ΜΜΕ και η δημοσιογραφία της ενσωμάτωσης

Χρήστος Κωστόπουλος

Λέκτορας Μαζικής Επικοινωνίας, Curtin University Malaysia

Η 24^η Φεβρουαρίου, ημέρα έναρξης της στρατιωτικής εισβολής των ρωσικών στρατευμάτων στην Ουκρανία, θα μείνει στην ιστορία καθώς αποτελεί ημερομηνία-ορόσημο για το τέλος της «Pax Americana»· μιας εποχής που παρά τις προσδοκίες ότι επρόκειτο να σημάνει το «Τέλος της Ιστορίας», φαίνεται να οδηγεί σε μια επανάληψη των οξυμένων ιμπεριαλιστικών ανταγωνισμών των αρχών του 20ού αιώνα - ιστορική επανάληψη που απομένει να αποδειχθεί εάν θα αποτελέσει τραγωδία ή φάρσα. Ωστόσο, οι πολεμικές συγκρούσεις στο πεδίο των μαχών, στον 21ο αιώνα συνοδεύονται και από σημαντικές συγκρούσεις στα πεδία της πληροφόρησης και των media. Το παρόν κείμενο επιχειρεί μια αποτίμηση του ιστορικού ρόλου που έχουν παίξει τα Μέσα σε προηγούμενες συγκρούσεις, μια ανάλυση του πώς η σύγκρουση Ρωσίας-Ουκρανίας (και ευρύτερα Ρωσίας-Δύσης) διαδραματίζεται και στο επίπεδο της πληροφόρησης, και τέλος μια κριτικής επισκόπησης του ρόλου που έχουν επιλέξει τα εγχώρια ΜΜΕ να διαδραματίσουν στην παρούσα σύγκρουση.

Η δημοσιογραφία έχει υπάρξει άρρηκτα συνδεδεμένη με τον πόλεμο από την εποχή της κυκλοφορίας των πρώτων εφημερίδων στα αστικά κέντρα της Ευρώπης. Η πρώιμη μορφή της εφημερίδας είχε τον ρόλο της πληροφόρησης της αναδυόμενης αστικής τάξης και των εμπόρων, επομένως η ενημέρωση για την έκβαση των πολεμικών αναμετρήσεων ήταν καίριας σημασίας για κάθε οικονομική δραστηριότητα. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας στα επόμενα χρόνια, οδήγησε στην ταχύτερη διάδοση και μεγαλύτερη προσβασιμότητα της πληροφορίας, αναδεικνύοντας τον ρόλο που μπορούσαν να διαδραματίσουν τα ΜΜΕ όχι μόνο ως εργαλεία πληροφόρησης, αλλά και ως «όπλα» που μπορούσαν να καλλιεργήσουν το πολεμικό κλίμα και να προπαγανδίσουν την κυρίαρχη ιδεολογία στις εργατικές τάξεις των ευρωπαϊκών κρατών. Η μεγάλη επιτυχία των ΜΜΕ, κυρίως κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο αλλά και κατά την περίοδο της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, να φανατίσουν και να πείσουν τον λαό να συμμετάσχει και να υποστηρίξει τις πολεμικές επιχειρήσεις - και αργότερα να συστρατευτεί με το Ναζιστικό κόμμα - προκάλεσε μεγάλο ερευνητικό ενδιαφέρον. Σε μια προσπάθεια να εξηγήσουν αυτές τις τραγωδίες, οι αναλυτές της εποχής ανέπτυξαν μια σειρά θεωριών που έγιναν γνωστές ως «θεωρίες της ισχυρής επιρροής των ΜΜΕ» και προέβλεπαν ισχυρή επιρροή των Μέσων σε ένα παθητικό

κοινό. Παρόλο που αυτές οι θεωρίες σύντομα εγκαταλείφθηκαν προς όφελος πιο περίπλοκων θεωρήσεων περί της ισχύος των ΜΜΕ, καταδεικνύουν τον ρόλο που έπαιξαν τα Μέσα σε αυτές τις συγκρούσεις, αλλά και την αβεβαιότητα που δημιούργησαν σε πολιτικούς και επιστήμονες για την τεράστια δύναμη πειθούς που κατέχουν.

Η περαιτέρω ανάπτυξη της τεχνολογίας της επικοινωνίας στα επόμενα χρόνια έφερε σημαντικές αλλαγές και στη συμμετοχή των ΜΜΕ στον πόλεμο. Ειδικότερα η ανάπτυξη της τηλεόρασης υπήρξε καίρια, καθώς η αμερικανική στρατιωτική επέμβαση στο Βιετνάμ υπήρξε η πρώτη πολεμική σύγκρουση που «έφτασε» στα σαλόνια του κοινού μέσω των εικόνων της τηλεόρασης. Πράγματι, ο πόλεμος του Βιετνάμ, υπήρξε ο πρώτος «τηλεοπτικός» πόλεμος και η δύναμη της εικόνας διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην έκβαση της σύγκρουσης. Η κυβέρνηση των ΗΠΑ θέλησε να χρησιμοποιήσει εικόνες γενναίων στρατιωτών και πολεμικής ισχύος για να τονώσει το εθνικό φρόνημα, ωστόσο ο μεγάλος αριθμός απωλειών του αμερικανικού στρατού και οι εικόνες των αμερικανικών θηριωδιών κατά του λαού του Βιετνάμ είχαν ακριβώς το αντίθετο αποτέλεσμα, καθώς έδωσαν τροφή και γιγάντωσαν το αντιπολεμικό κίνημα στις ΗΠΑ. Ο Μάρσαλ ΜακΛούαν έγραψε σχετικά το 1975 ότι «η τηλεόραση έφερε την ωμότητα του πολέμου μέσα στην άνεση του σαλονιού. Το Βιετνάμ χάθηκε στα σαλόνια της Αμερικής – όχι στα πεδία των μαχών». Τα μαθήματα από τον πόλεμο του Βιετνάμ υπήρξαν οδηγός για τις μελλοντικές πολεμικές συγκρούσεις. Η Μάργκαρετ Θάτσερ ακολουθεί μια διαφορετική στρατηγική κατά τον πόλεμο των Φώκλαντ, επιτρέποντας πρόσβαση μόνο σε λίγους και επιλεγμένους δημοσιογράφους, οι οποίοι ήταν εξαρτημένοι από τις στρατιωτικές επικοινωνίες, σε μια – επιτυχημένη – προσπάθεια να ελέγξει το αφήγημα της αναμέτρησης. Την ίδια πρακτική κυβερνητικού ελέγχου ακολούθησε και η αμερικανική κυβέρνηση Μπους κατά τη διάρκεια του πρώτου πολέμου του Κόλπου το 1991, ο οποίος υπήρξε και ο πρώτος «τηλεοπτικός ζωντανός» πόλεμος. Οι δημοσιογράφοι που επιλέχθηκαν να καλύψουν τον πόλεμο ήταν κυρίως συμβεβλημένοι των αμερικανικών ενόπλων δυνάμεων και προσέφεραν οπτικό υλικό, το οποίο συνόδευε τα επίσημα αφηγήματα, σε μια προσπάθεια να αποφευχθούν οι αστοχίες του Βιετνάμ. Η πρακτική αυτή τελειοποιήθηκε το 2004, κατά τη δεύτερη εισβολή των ΗΠΑ στο Ιράκ. Οι δημοσιογράφοι ήταν πλέον πλήρως ενσωματωμένοι με τα στρατιωτικά τμήματα που επιχειρούσαν στη χώρα της Μέσης Ανατολής. Η επίσημη δικαιολογία για αυτήν την πρακτική ήταν ότι η ενσωμάτωση προσέφερε μεγαλύτερη ασφάλεια στους δημοσιογράφους, ενώ στο ίδιο καθεστώς βρίσκονταν και δημοσιογράφοι οι οποίοι προέρχονταν από Μέσα, τα οποία δεν ήταν ιδιαίτερα κοντά στο Αμερικανικό Πεντάγωνο. Στην πράξη αυτή η στρατηγική απέδωσε

καρπούς για την αμερικανική πολιτική, καθώς οι δημοσιογράφοι ήταν υποχρεωμένοι να συμμορφωθούν με κανόνες για το τι έπρεπε να δημοσιεύσουν και τι όχι, ενώ οι ενσωμάτωση τους στην καθημερινότητα μιας στρατιωτικής μονάδας τους οδήγησε στο να «δεθούν» με τους στρατιώτες και να υιοθετήσουν την νοοτροπία τους. Αυτό με τη σειρά του οδήγησε σε μεροληψία στην αναμετάδοση του πολέμου.

Φτάνοντας στο σήμερα, η περαιτέρω ανάπτυξη των τεχνολογιών επικοινωνίας και ιδιαίτερα η εισαγωγή των ψηφιακών μέσων και των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης αλλάζουν περαιτέρω τη συνεισφορά των media στις πολεμικές συγκρούσεις. Πλέον οι εικόνες και οι πληροφορίες μπορούν να έρχονται «ζωντανά», όχι μόνο από επαγγελματίες δημοσιογράφους αλλά κυριολεκτικά από τον οποιονδήποτε. Οι μάχες πλέον δεν δίνονται μόνο στο έδαφος, αλλά και στον χώρο του διαδικτύου τόσο με «κυβερνοεπιθέσεις» όσο και με ιδεολογικο-πολιτικές διαμάχες στα ΜΚΔ για την επικράτηση του κυρίαρχου αφηγήματος που θα καθορίσει την κάθε σύγκρουση στις καρδιές και τα μυαλά του κοινού. Η ιστορική αναδρομή σε προηγούμενες πολεμικές επιχειρήσεις, όπως αυτές που παρατέθηκαν σε προηγούμενες παραγράφους, καταδεικνύει τη μείζονα σημασία της μάχης της πληροφόρησης κατά την εξέλιξη πολεμικών συγκρούσεων. Έτσι τις τελευταίες εβδομάδες, παράλληλα με την εξέλιξη των πολεμικών επιχειρήσεων στην Ουκρανία, παρακολουθούμε και την εξέλιξη μιας άνευ προηγουμένου «πολεμικής» αναμέτρησης στο επίπεδο της πληροφορίας με τη στράτευση τόσο επαγγελματιών δημοσιογράφων και δημοσιογραφικών οργανισμών όσο και στρατιών διαδικτυακών σχολιαστών, έμμισθων και μη.

Στο επίπεδο της «παραδοσιακής» δημοσιογραφίας, η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία επέφερε μια σειρά κυρώσεων σε ρωσικά Μέσα από δυτικές χώρες και διαδικτυακές πλατφόρμες με την κατηγορία ότι ελέγχονται από τη ρωσική κυβέρνηση και διακινούν ψευδείς ειδήσεις. Ούτως ή άλλως εδώ και κάποια πλέον χρόνια τα κρατικά Μέσα χωρών όπως η Ρωσία και η Κίνα είχαν σχετικές σημάνσεις που «προειδοποιούσαν» τους χρήστες για το ιδιοκτησιακό καθεστώς τους. Φυσικά αυτό δεν έγινε ποτέ για τα δυτικά κρατικά media, ούτε έχουν υπάρξει οι κατάλληλες σημάνσεις για αμερικανικά Μέσα που έχουν ιδιοκτησιακές σχέσεις με επιχειρήσεις που ανήκουν στο στρατιωτικό-βιομηχανικό σύμπλεγμα της χώρας και έχουν προκαλέσει τα πυρά αναλυτών των ΜΜΕ. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Μπεν Μπαγκντίκιαν, «όταν τα ΜΜΕ μέσω της ιδιοκτησίας τους έχουν κοινά συμφέροντα με το 'στρατιωτικό-βιομηχανικό σύμπλεγμα', είναι αμφίβολο το κατά πόσο μπορούν να καλύψουν έναν πόλεμο ανεξάρτητα και κριτικά». Επομένως, γίνεται ξεκάθαρο ότι η απαγόρευση των ρωσικών media δεν γίνεται στο όνομα της ανεξάρτητης πληροφόρησης, αλλά πρόκειται για μια

προσπάθεια ελέγχου του αφηγήματος της πολεμικής σύγκρουσης μιας και οι χώρες του NATO έχουν ξεκάθαρη εμπλοκή σε ό,τι οδήγησε σε αυτήν.

Μια, ακόμη και πρόχειρη, εξέταση της κάλυψης του πολέμου από τα ΜΜΕ των δυτικών χωρών αποκαλύπτει την αποκοπή του από το ιστορικό και γενικό του πλαίσιο, καθώς και την αναγωγή του στην ατομική αυτενέργεια του Βλαντίμιρ Πούτιν. Τα ΜΜΕ επιλέγουν να εστιάσουν στην εξέλιξη των μαχών και σε οτιδήποτε έχει συμβεί μετά την 24η Φεβρουαρίου, χωρίς να αναλύουν καθόλου τις ιστορικές ευθύνες που φέρει και η ίδια η Δύση στα γεγονότα που οδήγησαν εδώ, ιδιαίτερα από το 2004 και την πορτοκαλί επανάσταση, αλλά και στα γεγονότα του «ΕυρωΜαϊντάν» το 2014. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως η Ρωσία, εν προκειμένω, έχει εισβάλει παράνομα στην Ουκρανία και δεν έχει καμία δικαιολογία για τις πολεμικές πράξεις της, ωστόσο η ανιστόρητη κάλυψη της σύγκρουσης συγκαλύπτει το γεγονός ότι ο ουκρανικός λαός συνθλίβεται από την όξυνση των ανταγωνισμών και των αντιμαχόμενων ιμπεριαλισμών στην περιοχή. Σε δεύτερη ανάλυση, η αναγωγή των γεγονότων στο προσωπικό επίπεδο και η προσωποποίηση τους στους ηγέτες των αντιμαχόμενων στρατοπέδων, αποκρύπτει τα πολιτικά και οικονομικά διακυβεύματα της σύγκρουσης που εν τέλει οδήγησαν σε αυτή, παρουσιάζοντας ανταυτού τη σύγκρουση σαν αποτέλεσμα προσωπικών «καπρίσιων». Στον αντίποδα, από την πλευρά της Ρωσίας παρουσιάζεται μια πλασματική εικόνα του στρατού της χώρας ως «απελευθερωτή» της Ουκρανίας για να δικαιολογηθούν τα αδικαιολόγητα της εισβολής. Ο Χιλέλ Νόσεκ, ερευνώντας τη συμπεριφορά των ΜΜΕ κατά τη διάρκεια πολεμικών συγκρούσεων, ανακάλυψε ότι οι δημοσιογράφοι εν καιρώ πολέμου τείνουν να αφήνουν στην άκρη τις δημοσιογραφικές αξίες και να δίνουν μεγαλύτερο βάρος στην υπεράσπιση των εθνικών θέσεων, και δυστυχώς αυτό επιβεβαιώνεται και στην ουκρανική κρίση. Ωστόσο, αυτού του είδους η κάλυψη που αποσιωπά και ενίοτε αποκρύπτει τα βαθύτερα αίτια της σύγκρουσης, δεν προσφέρει ούτε στην επίλυση της ούτε στην αποτροπή μελλοντικών συγκρούσεων, καθώς ρίχνει νερό στον μύλο της περαιτέρω εθνικιστικής περιχαράκωσης όλων των εμπλεκόμενων πλευρών.

Μια ανάλογη κατάσταση επικρατεί σε μεγάλο βαθμό και στα ελληνικά ΜΜΕ, τα οποία, [όπως έχει αναλυθεί και σε προηγούμενα άρθρα](#), αντανakλούν τους στόχους και τις επιδιώξεις των ιδιοκτητών τους και έχουν σε μεγάλο βαθμό συνταχθεί με την κυβέρνηση της χώρας που έχει από την πρώτη στιγμή επιδιώξει να ασκήσει μεγαλύτερο έλεγχο στην πληροφόρηση. Επομένως, δεδομένου ότι αποτελεί στρατηγική επιλογή τόσο της αστικής τάξης όσο και της κυβέρνησης να εμπλακεί η Ελλάδα πέραν του δέοντος στην ουκρανική κρίση, βλέπουμε τα κυρίαρχα μέσα της χώρας να ακολουθούν τις προαναφερθείσες «κακές» δημοσιογραφικές πρακτικές ως

προς τα αφηγήματα του πολέμου. Στο πλαίσιο αυτό, η απόφαση της κυβέρνησης να στείλει πολεμικό υλικό στην Ουκρανία δεν αποτέλεσε αντικείμενο διαλόγου και κριτικής στα ΜΜΕ. Ο ρόλος της δημοσιογραφίας, ιδίως σε τέτοιες συνθήκες, δεν είναι να υποστηρίζει τις εκάστοτε κυβερνητικές αποφάσεις, αλλά αντίθετα να ασκεί την έρευνα με κριτική και ενδελεχή έλεγχο, καθώς οι αποφάσεις αυτές έχουν τεράστιο αντίκτυπο τόσο άμεσα, στην καθημερινότητα του λαού, όσο και μακροπρόθεσμα στις λεπτές ισορροπίες των διεθνών σχέσεων στην ευρύτερη περιοχή μας. Οι δημοσιογράφοι έχουν χρέος να παρέχουν ενημέρωση που να βοηθάει το κοινό να κατανοήσει τα τεκταινόμενα και να έρθει σε επαφή με όσο το δυνατόν περισσότερες πτυχές της ιστορίας εν μέσω μιας κακοφωνίας ψευδών ειδήσεων από όλα τα μέρη. Έχουν επίσης χρέος να διαδραματίσουν καίριο ρόλο στη δημόσια διαβούλευση. Ωστόσο, λόγω των συστημικών ελαττωμάτων των ελληνικών ΜΜΕ, σε ακόμη μία σημαντική κρίση, η δημοσιογραφία αποτυγχάνει να παίξει τον ρόλο της και να συνεισφέρει στη δημοκρατία της χώρας.

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Τελικά, μήπως φταίνε τα μίντια; Το ερώτημα που ανά καιρούς πυροδοτεί την κριτική συζήτηση γύρω από τη λειτουργία των ΜΜΕ σε τοπικό και διεθνές επίπεδο επανέρχεται σήμερα στην Ελλάδα και παραμένει συμβολικό.

Μαζί με υποθέσεις μιντιακής αιτιότητας, στον πολιτικό, ακαδημαϊκό και καθημερινό λόγο προβάλλουν όλο και περισσότερο αναλυτικές κατηγορίες που περιγράφουν παρεμβατικές και διαστρεβλωτικές πρακτικές των ΜΜΕ στη διάδοση της πληροφορίας, όπως η προπαγάνδα και η λογοκρισία. Παράλληλα, πρακτικές διάδοσης ψεύτικων ή συναισθηματικά προσδιορισμένων πληροφοριών επανεπινοούνται ως ψευδείς ειδήσεις, ενώ πρακτικές επιλεκτικότητας και πλαισίωσης αποκαλύπτονται ως κυριαρχία συγκεκριμένων απόψεων, αλλά και ως ηγεμονικές αναπαραστάσεις της πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής συγκυρίας. Η δημοκρατία υποχωρεί και η πολιτική δίνει τη θέση της στην επικοινωνία.

Είναι η στιγμή που τα ΜΜΕ στην Ελλάδα διακρίνονται στο δημόσιο λόγο σε συστημικά και μη. Ο κριτικός τους λόγος διογκώνεται ή συρρικνώνεται ανάλογα με το αποτέλεσμα των εκλογών. Οι μιντιακές αφηγήσεις αναπαράγουν, ανασυγκροτούν και εμβαθύνουν με τοπικούς, πολιτισμικούς τρόπους την πρωτοκαθεδρία της αγοράς και της οικονομίας. Η πολιτισμική παραγωγή της χώρας τυποποιείται, ενώ μια άλλη στρατεύεται, αντιδρά και αναζητά νέες συναρθρώσεις και λόγους. Τα κοινωνικά δίκτυα αλλάζουν το μιντιακό οικοσύστημα και δίνουν βήμα στους πολίτες. Οι πηγές της γνώσης και τα αποτυπώματα που αφήνουν στην κοινωνία πολλαπλασιάζονται. Όλο και περισσότερα έντυπα και ιστοσελίδες ειδησεογραφίας και σχολιασμού αμφισβητούν και αρθρώνουν έναν εναλλακτικό λόγο. Στην κριτική ανάγνωση του πολιτικού ανταγωνισμού και των κοινωνικών σχέσεων δημιουργούνται οι όροι της δημοκρατίας, της ισότητας και της ελευθερίας.

|_____|

Η ομάδα **Media Jokers** ξαναδιαβάζει τις μιντιακές ιστορίες, τις ξαναγράφει και τις δημοσιεύει σε συνεργασία με το [Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών ΕΝΑ](#), δημιουργώντας έναν πόλο κριτικής παρέμβασης. Το υλικό της εκτείνεται από τη δημοσιογραφία και τον σχολιασμό σε ό,τι επικοινωνεί και επικοινωνείται. Θεωρητικά και μεθοδολογικά αντλεί από κριτικές προσεγγίσεις στη γλώσσα και τον λόγο. Πολιτικά στέκεται κριτικά. Συζητάει συμμετοχικά και διαλογικά.

Η συντακτική ομάδα

Ελένη Γεωργίου - Διονύσης Μητρόπουλος - Κατερίνα Νικολοπούλου - Έλενα Ψυλλάκου

✉ mediajokersgreece@gmail.com

<https://www.enainstitute.org/publication/tags/media-jokers/>

ΕΝΑ

Ινστιτούτο
Εναλλακτικών
Πολιτικών

ΕΝΑ, Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών
Ζαλοκώστα 8, 2ος όροφος
Τ.+30 210 3647912

info@enainstitute.org
enainstitute.org